ئاڵنگارییەکانی بەردەم بەشداریی سیاسیی گەنجانی زانکۆ؛ توێژینەوەیەکی مەیدانییە لە زانکۆی کۆیە

بەسیدە حیدر انور [١]، حازم علی رمضان[٢]، داستان عمر محمود[٣]

[١،٢] بەشی پەروەردە و دەروونزانی، فەکەڵتیی پەروەردە، زانکۆی کۆیە، هەرێمی کوردستان، عێراق
٣ بەشی باخچەی ساوایان، کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەتی، زانکۆی ڕاپەڕین، هەرێمی کوردستان، عێراق

پوختە

ئامانج لەم توێژینەوەیە زانینی گرفت و ئاڵنگارییەکانی بەردەم بەشداریی سیاسیی خوێندکارانی زانکۆیە. توێژینەوەکە بە ئاڕاستەی چەندایەتی و بە میتۆدی وەسفی ئەنجام دراوە. هاوکات کۆمەڵگەی توێژینەوەکە پێکهاتووە لە خوێندکارانی زانکۆی کۆیە بۆ ساڵی خوێندنی (٢٠٢٣_٢٠٢٤)ە کە بەگشتی (٤٤٥٥) خوێندکارە. بۆ وەرگرتنی نموونەکەش پەنا بەراوەتە بەر نموونەی هەڕەمەکی چینایەتی لە جۆری نا ڕێژەیی کە بەگشتی بریتن لە (٣٧٢) خوێندکار. توێژەران پێوەرێکی (٣٤) بڕگەییان دانا کە چوار ڕەهەندی (دامەزراوەیی، کۆمەڵایەتی-ڕۆشنبیری، دەروونی و سیاسی) لە خۆ گرتبوو. و بە ڕێگای فۆرمی ئۆنلاین بۆ بەشدارانی نمونەی توێژینەوەکە نێردراوە. گرنگترین ئەنجامەکانی توێژینەوەکە بریتین لەوەی: ئاستی ئاڵنگارییەکانی بەردەم بەشداری سیاسی لای خوێندکارانی زانکۆی کۆیە لە سەرجەم ڕەهەندەکان لە ئاستێکی مامناوەند دایە. هەر لەو ڕادەیەش ئاستی ڕەهەندی دامەزراوەیی بە بەراورد بە ڕەهەندەکانی دیکە بەرزترە و ئاستی ئاڵنگارییەکان لە ڕەهەندی سیاسی بە بەراورد بە ڕەهەندەکانی دیکە کەمترە. گۆڕای دیمۆگرافی ڕەگەز لە ڕەهەندی سیاسی جیاوازی دروست کردووە و جیاوازییەکەش دەگەڕێتەوە بۆ ڕەگەزی نێر. سەبارەت بە گۆڕاوی دیمۆگرافی لایەنگری حیزبی یا بێ لایەنی لە سەرجەم ڕەهەندەکان هیچ جیاوازییەکی دروست نەکردووە. کەواتە بەو دەرئەنجام دەگەین کە بە گشتی لای خوێندکارانی زانکۆی کۆیە ئالنگارییەکانی بەردەم بەشداری سیاسی لە ئاستێکی بەرزدا نیە. سەبارەت بە گۆڕاوی دیمۆگرافی ڕەگەز دەتوانین بڵێین بە هۆی ئەوەی کە لە کۆمەڵگای ئێمە پرس و بابەتە سیاسییەکان زیاتر پیاوانە دەرکەوتووە و بەشداری ڕەگەزی نێر زۆرترە ئەمەش وادەکات ئەگەر گرفتێکیش هەبێت زیاتر ئەوان ڕووبەڕووی ببنەوە. هەروەها سەبارەت بە لایەنگری حیزبی بەو دەرئەنجامە دەگەین خوێندکارانی زانکۆی کۆیە بە هۆی بوون یا نەبوونی ئینتمای حیزبی ڕووبەڕووی گرفت و ئاڵنگاری نەبوونەتەوە.

وشە سەرەکییەکان: بەشداری سیاسی، ئالنگاری، خوێندکار، خوێندکاری زانکۆ، گەنجان.

١. پێشەکی [1]

بەشداری سیاسی بەردی بناغەی کۆمەڵگا دیمۆکراتیکەکانە کە، ئامرازەکان بۆ هاوڵاتیان دابین دەکات بۆ کاریگەریکردن لەسەر پرۆسەی بڕیاردان و لێپرسینەوە لە سەرکردەکان و داکۆکیکردن لە گۆڕانکارییەکان. هەربۆیە ئەمڕۆکە بەشداری سیاسی وەکو گرینگترین پێوەرەکانی گەشەسەندنی سیاسی کۆمەڵگاکان بۆتە شتێکی حەتمی و ڕۆڵی کاریگەری لەسەر بەڕێوەبردنی کۆمەڵگایەکی دیمۆکرات و گەشەسەندوو هەیە و بە یەکێک لە سەرەتاییترین فۆرمەکانی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان دادەنرێت، کە ئەم بابەتەش یەکێکە لە بابەتە بنەڕەتییەکان لە بواری کۆمەڵناسی بە گشتی و کۆمەڵناسی سیاسی بە تایبەتی. زانایانی کۆمەڵناسی بە شێوەیەکی بەرفراوان بەشداری سیاسی بەو پرۆسەیە پێناسە دەکەن کە تاک لە ڕێگەیەوە ڕۆڵی لە ژیانی سیاسی کۆمەڵگاکەیدا دەگێڕێت و دەرفەتی ئەوەی هەیە بەشداری بکات لە بڕیاردان لەسەر ئەوەی ئامانجە هاوبەشەکانی ئەو کۆمەڵگایە چین و باشترین ڕێگاکانی گەیشتن بەم ئامانجانە چین؟ (SHRIVASTAVA, 1987: 84).

ئەگەرچی بابەتی بەشداری لە چالاکییە سیاسییەکان بۆ سەرجەم چین و توێژەکانی کۆمەڵگا گرینگە، بەڵام سەبارەت بە گەنجان و بەتایبەتی خوێندکارانی زانکۆ ئەم گرینگیە بەرچاوتر خۆی دەنوێنێت، لەبەر ئەوەی لەلایەک ئەوان نەوەی داهاتووی کۆمەڵگان و لە لایەکی دیکە گەیشتوونەتە ئاستێکی بەرزتر لە بیرکردنەوە و مەعریفە. هەر بۆیە پێویستی بە زیاتر گرینگیپێدانی ئەم توێژەی کۆمەڵگادا هەیە. چونکە ئەوان نەک تەنها نوێنەرایەتی بەشێکی بەرچاو لە دەنگدەران دەکەن بەڵکو نوێنەرایەتی سەرکردەکانی

[1] . گۆڤاری زانکۆی کۆیە بۆ زانستە مرۆڤایەتی و کۆمەڵایەتییەکان، بەرگی ٨، ژمارە ٢ (٢٠٢٥)
ڕێککەوتی: وەرگرتن ١ تشرینی یەکەم ٢٠٢٤؛ پەسەندکردن: ٢٥ تشرینی یەکەم ٢٠٢٤
توێژینەوەی ڕێکخراو: لە ٢٨ تەمووز ٢٠٢٥ بڵاوکراوەتەوە.
ئیمەیڵی توێژەر: Hazm.ali@koyauniversity.org

مافی چاپ و بڵاوکردنەوە © ٢٠٢٥ بەسیدە حیدر انور، حازم علی رمضان، داستان عمر محمود، گەیشتن بەم توێژینەوەیە کراوەیە لە ژێر ڕەزامەندی - CC BY-NC-ND 4.0

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v8n2y2025.pp408-420

داهاتووی کۆمەڵگاش دەکەن. سەرەڕای گرنگی دانپێدانراوی بەشداریکردنی گەنجان، توێژینەوەکان ئاماژە بە دابەزینی بەردەوامی بەشداریکردنی سیاسی لە نێوان ئەم توێژەدا دەکەن و خوێندکارانی زانکۆش وەک توێژی گەنج زۆرجار ئاستی بەشداریکردنیان کەمترە بە بەراورد لەگەڵ گروپە تەمەنییە بەتەمەنەکان .(Dalton, 2016: 189)

بەشداری سیاسی لە نێوان خوێندکارانی زانکۆ بە بوارێکی گرینگی دادەنرێت بۆ توێژینەوە کردن و زیاتر وردبوونەوە لەو بابەتە، بە لەبەرچاوگرتنی توانای کاریگەرییان لەسەر سیاسەت و گەشەی کۆمەڵگاکان لە داهاتوو. خوێندکارانی زانکۆ بە هۆی تایبەتمەندی قۆناغی تەمەن و بەشدارییان لە دەستپێکی قۆناغی ئاکادیمی، بە توانای بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە و بەرکەوتن بە بیرۆکەی سیاسی جۆراوجۆر تایبەتمەندن. بەڵام زۆرجار بەشداریکردنیان لە چالاکییە سیاسییە فەرمییەکان، وەک دەنگدان و ئەندامێتی حزبی، کەمترە لەوەی چاوەڕوان دەکرێت. ئەم پارادۆکسەش پرسیاری گرنگ لەبارەی ئەو هۆکارانە دەوروژێنێت کە پاڵنەر یان ڕێگرن لە بەردەم بەشداریکردنی سیاسی خوێندکارانی زانکۆ وەک توێژی گەنج.

خوێندکارانی زانکۆ سەرەڕای ڕۆڵی گرینگیان لە دارشتنی پلانە سیاسییەکانی داهاتوو، ڕووبەڕووی ئاڵنگاری جۆراوجۆر دەبنەوە کە ڕێگری لە بەشداریکردنیان لە پرۆسەی سیاسیدا دەکەن. ئەم ئاڵنگارییانە فرەلایەنن دەکرێت لە میانی چەند ڕەهەندێک پۆلین بکرێن وەک؛ بەربەستی دامەزراوەیی، کۆمەڵایەتی، ئابووری و دەروونییەکان. هەر بۆیە تێگەیشتن لەم ئاڵنگارییانە پێویستی بە توێژینەوەکردن و شرۆڤەی ورد هەیە بۆ تێگەیشتن لە سروشتی و کاریگەرییان لەسەر ڕەفتاری سیاسی خوێندکاران. هەر بۆیە بەبێ چارەسەرکردنی ئەم ئاڵنگارییانە، مەترسی ئەوە هەیە کە گەنجان زیاتر لە کایەی سیاسی دوور بکەونەوە، ئەمەش دەبێتە هۆی دروست بوونی بۆشایی لە پرۆسەی دیموکراسی لە لای نەوەکانی داهاتوودا. توێژەران بە هەست کردن بە گرینگی ئەم بابەتە، هەستان بە ئەنجامدانی توێژینەوەیەک سەبارەت بەو ئاڵنگارییانەی کە لە میانی بەشداری سیاسی ڕووبەڕووی خوێندکارانی زانکۆ دەبێتەوە. بە شێوەیەکی گشتی **کێشەی توێژینەوەکە** ئەم پرسیارانە لەخۆ دەگرێت. ئەو ئاڵنگارییانە چین کە لە بواری بەشداری سیاسی ڕووبەڕووی خوێندکارانی بەشداربووی نمونەی توێژینەوەکە دەبێتەوە؟

ئایا ئەو ئاڵنگارییانەی کە ڕووبەڕووی بەشدارانی نمونەی توێژینەوەکە دەبێتەوە لە چ ئاستێکدایە ؟

ئایا گۆڕاوە دیمۆگرافییەکانی وەکو (ڕەگەز، ئاستی ئابووری و لایەنگری حیزبی) کاریگەریان لەسەر ئەنجامەکانی توێژینەوەکە هەیە یاخود نا؟

ئەم توێژینەوەیە لەبەر چەند هۆکارێک گرنگە .

یەکەم: بەشداری دەکات لە بابەتێکی هەنووکەیی سەبارەت بە بەشداری سیاسی بە گرنگیدان بە گروپێک کە زۆرجار لە پرۆسە سیاسییەکاندا کەم نوێنەرایەتی دەکرێن ئەویش خوێندکارانی زانکۆیە .

دووەم: بە دەستنیشانکردنی بەربەستەکانی بەردەم بەشداریکردنی سیاسی، توێژینەوەکە ئەو تێڕوانینە پێشکەش دەکات کە دەتوانێت داڕێژەرانی سیاسەتی و لایەنە پەیوەندیدارەکان ئاگادار بکاتەوە سەبارەت بەو ئاڵنگارییانە، ئەمەش ئامانج لێی زیادکردنی بەشداریکردنی گەنجانە لە سیاسەتدا .

هەروەها ئەنجامەکان کاریگەرییان دەبێت لەسەر چۆنیەتی نزیکبوونەوەی زانکۆکان لە پەروەردەی سیاسی و بەشداریکردنی خوێندکاران، پەروەردەکردنی توێژی خوێندکارانی چالاکتر و کاریگەرتر لە ڕووی سیاسییەوە .

هاوکات ئەو داتاو زانیاریانە دەخاتەڕوو، کە لە واقعی کۆمەڵگەی لێتوێژراوان دەستکەوتوون بە شێوەیەکی بابەتیانە ڕاستی بوونی ئەو بابەتەی توێژەران هەڵوێستەیان لەسەر کردووە دەخاتەڕوو. هەروەها ئەم توێژینەوەیە ئاڵنگارییەکانی بەردەم بەشداری سیاسی خوێندکارانی زانکۆی کۆیە دەخاتەڕوو، ئەمەش ڕێگە خۆشکەرە بۆ ئەوەی توێژینەوەی تر لە ناوەندە ئاکادیمیەکانی دیکە ئەنجام بدرێت و دواتر بەراوردی ئەنجامەکان بکرێت لەگەڵ ئەوەشدا ئەم توێژینەوەیە گرنگە بۆ لایەنە پەیوەندیدارەکانی لە وەزارەتی پلاندانان، پارت و لایەنە سیاسییەکان و بەتایبەتی بۆ بەشەکانی پەیوەست بە زانستە سیاسییەکان لە زانکۆکان. ئەنجامەکانی ئەم توێژینەوەیە بواری کۆمەڵناسی سیاسی دەوڵەمەندتر دەکات. نەک هەر تێگەیشتنی تیۆریمان لە بەشداری سیاسی بەرز دەکاتەوە بەڵکو تیشک دەخاتە سەر ئەو بوارانەی کە گۆڕانکارییە دامەزراوەیی و کۆمەڵایەتییەکان دەتوانن بەشدارییەکی دادپەروەرانەتر و چالاکتر لە بواری بەشداری سیاسی بەرەوپێش ببەن. هەروەها ئەم توێژینەوەیە تێڕوانینێکی کرداریی بۆ داڕێژەرانی سیاسەت، پەروەردەکاران و ڕێکخراوەکانی خوێندکاران دابین دەکات. بە چارەسەرکردنی ئەو ئاستەنگانەی کە دەستنیشانکراون، زانکۆکان دەتوانن ژینگەیەکی گشتگیرتر و پشتیوانیتر بۆ بەشداریکردنی سیاسی پەروەردە بکەن، بەمەش بەشداری بکەن لە پەرەپێدانی چالاکی سیاسی لای هاووڵاتییان و بەتایبەتی توێژی گەنج .

هەر بۆیە ئامانج لەم توێژینەوە

__خستنەڕووی ئەو ئاڵنگارییانەی ڕووبەڕووی بەشداری سیاسی خوێندکارانی زانکۆی دەبێتەوە

__دەرخستنی ئاستی گرینگترین ئاڵنگارییەکانی بەشداری سیاسی لای بەشدارانی نمونەی توێژینەوەکە

__دەرخستنی ڕۆڵی گۆڕاوە دیمۆگرافییەکان وەک (ڕەگەز، لایەنگری حیزبی و ئاستی ئابووری) لەسەر ئەنجامی توێژینەوەکە

٢. چوارچێوەی تیۆری توێژینەوەکە

٢-١ خستنەڕووی چەمکە سەرەکییەکانی توێژینەوەکە

یەکەم: بەشداری سیاسی (Political Participation): چەمکی بەشداری سیاسی زاراوەیەکی ئاوێتەیە و لە هەردوو وشەی بەشداریکردن و سیاسەت پێکهاتووە. هەرچی وشەی (بەشداری)ە لە زمانی کوردیدا، هاوتای وشەی (المشارکة)ی عەرەبی و (Participation)ی ئینگلیزیە، کە ئاماژەیە بۆ بەشی کەسێک لە شتێکدا، لە لایەکەیتر ئاماژەیە بۆ هاوکاریکردنی کەسانی دیکە لە کارێکدا(واتە ئاماژەیە بۆ کارێکی بەکۆمەڵ)، هەروەها ئاماژەشە بۆ دەستپێشخەری ئەنجامدانی کارێک بەشێوەیەکی خۆبەخشانە و بێ هیچ زۆرلێکردنێک. بەڵام کاتێک وشەی (سیاسی) دەکرێتە پاشگری وشەی (بەشداریکردن) ئەوکاتە ئاماژەیە بۆ دەستپێشخەرییەکی خۆبەخشانە و هاوکاریکردنی ئەوانی دیکە لە هەر کاروبارێکی سیاسیدا. ئەرستۆ لە(کتێبی سیاسەتدا)وا پێناسەی چەمکی بەشداریی سیاسی دەکات کە هەموو دەوڵەتێک جۆرێک لەبەشداریی هەیە، ئامانجی هەموو بەشدارییەکیش چاکە و خێری گشتییە ، واتە چاکە ئامانجی هەموو بەشدارییەکانە، لەبەر ئەوە باڵاترین چاکە ئەو چاکەیەیە کە لەسەر بنەمای لەخۆگرتنی بەشداریی هەمووان دێتەئاراوە(الطیب،2007: 86-88).

بەڵام لای زانا سیاسیەکان، ئەم دەستنیشانکردنە زمانەوانییە بۆ تێگەیشتن لە چەمکی بەشداری سیاسی بەس نییە، بۆیە پێناسەی جیاوازی بۆ کراوە، بە بڕوای زانای ئەمریکی

بواری زانستە سیاسیەکان)گابریل ئەلمۆند-Gabriel Abraham Almond, 1911 (2002بەشداری سیاسی ئاماژەیە بۆ بەشداریکردنی ژمارەیەکی زۆری هاولاتیان لە ژیانی سیاسیدا، هاورا لەگەڵ ئەم پێناسەیە)لۆسیان پای-Lucian W. Pye, 1921 (2008باوەڕی وایە کە بەشداری سیاسی بریتییە لە بەشداریکردنی ژمارەیەکی زۆری تاکەکەس و گروپەکان لە ژیانی سیاسیدا(رسول،٢٠١١:٩). (

هەروەها لە لای) فلیپ برۆود (Philippe Braud کۆمەڵناسی ناسراوی فەرەنسی بەشداری سیاسی بریتییە لە سەرجەم ئەو چالاکییە دەستەجەمعییانەی کە هاولاتیان ئەنجامی دەدەن و دەشێ بەم چالاکیانەش کاریگەرییەکیان هەبێت لەسەر بەڕێوەچوونی کاروبارەکانی سیستەمی سیاسی. هەر نزیک لەو بۆچوونە عبدالهادی الجواهریە دەڵێت بەشداری سیاسی هەموو ئەو چالاکیە سیاسیانەیە کە لە ڕێگەیانەوە هاولاتییان فەرمانڕەوا و نوێنەرەکانیان هەڵدەبژێرن، هەروەها لە ڕێگەی ئەو چالاکیانەوە بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ لە دارشتنی بریار و سیاسەتە گشتییەکاندا بەشدار دەبن. هەروەها هەریەک لە ساموئیل هنتگتۆن و جۆن نیلسۆن باوەڕیان وایە کە بەشداری سیاسی ئەو چالاکیەیە کە هاولاتیانی ئاسایی ئەنجامی دەدەن بە مەبەستی کارکردنە سەر پرۆسەی دروستکردنی بڕیارە حکومییەکان و جێبەجێ کردنیان، جا ئەم چالاکیە تاکەکەسی بێت یان دەستەجەمعی، ڕێکخراوبێت یان هەرەمەکی، بەردەوام بێت یان پچرپچر، ئاشتیانە بێت یان توندوتیژی ئامێز، ڕەوابێت یان ناڕەوا، کارابێت یان ناکارا(رسول،٢٠١١:١١) .

مەبەست لە بەشداری سیاسی لەم توێژینەوەیە بریتیە لە بەشداریکردنی خوێندکارانی زانکۆ لە چالاکییەکانی پەیوەست بە سیاسەتەوە لەوانە دەنگدان، دەربڕینی بیروڕای سیاسی، بەشداریکردن لە کۆبوونەوە یان بۆنە سیاسییەکان، بەشداریکردن لە گفتوگۆکردن لەسەر بابەتەکانی سیاسی، و بەشداریکردن لە کەمپینەکان یان ڕێکخراوەکان، چ بە شێوەیەکی فەرمی یان نافەرمی، لە چوارچێوەی ژینگە ئەکادیمی و کۆمەڵایەتییەکانیاندا.

دووەم: چەمکی گەنج (Youth):

ەم چەمکە پێناسەیەکی یەکلاکەرەوەی نییە چونکە تێڕوانینی هەریەک لە زانایانی بوارەکانی بایۆلۆژیا، سایکۆلۆژیا و سۆسیۆلۆژیا جیاوازە بۆ پێناسەکردنی، زۆرینەی توێژەران لەسەر ژمارەیەکی جێگیر بۆ تەمەنی گەنج کۆک نین، هەندێک توێژەر پێیان وایە (١٧-٢٧)ساڵی قۆناغی گەنجییە، بەڵام هەندێک لە توێژەران ١٥ ساڵی بە دەستپێکی قۆناغی گەنجی دادەنێن و ٣٠ ساڵی بە کۆتاییەکەی، هەندێکی تریش ١٦-٣٠ ساڵی دەستنیشان دەکەن (عبدالله، ٢٠٢٢: ٩). هەندێکی تریش پێیان وایە ئەم قۆناغە لەماوەی پێش کامڵبوونەوە دەستپێدەکات و بە گەنجیەتی یان ماوەی دووەمی گەنجیەتی کۆتایی دێت. لەسەرەتای هەفتاکاندا زانایانی کۆمەڵناسی تەمەنی گەنجێتیان لە توێژێکی تەمەنیدا داناوە کە دەکەوێتە نێوان ١٥ تاوەکو ٢٥ ساڵی(صالح، ٢٠١٠: ١٢).

تەمەنی گەنجی بۆ چەند قۆناغێک پۆلێن دەکرێت، هەریەک لەم قۆناغانە خاوەنی تایبەتمەندی جەستەیی و دەروونی خۆیانن:

یەکەم: قۆناغی ١٣-١٨ ساڵی: قۆناغی پێگەیشتنی دەزگای سێکسیە و سەرەتای گەنجییە.

دووەم: قۆناغی ١٨-٢١ ساڵی: قۆناغی پاش پێگەیشتنی هۆرمۆنی و پێگەیشتنی گەنجییە.

سێیەم: قۆناغی ٢١-٢٥ ساڵی: قۆناغی پێگەیشتنی گەنجە لە ڕووی دەروونی و ژیریەوە(شیفەرس، ٢٠٠٨: ٢١). هەروەها نەتەوەیەکگرتووەکان سەبارەت بە گەنج دەڵێن: گەنج ئەو کەسەیە، کە تەمەنی لە نێوان (15- 24) ساڵیدایە. لە کاتێکدا ئەنجوومەنی ئاسایشی گەنجان دەڵێت: گەنج ئەو گروپە تەمەنەیە، کە تەمەنیان لە نێوان (18- 29) ساڵیدایە .(Mahmood and Anwar, 2024: 60)

لە تێڕوانینی کۆمەڵناسیدا گەنجێتی قۆناغێکی تەمەنە کە دەکەوێتە ژێرکاریگەری گەشەی ئەندامی و بایۆلۆجی لە لایەک و کلتور و فێربوون لە لایەکی ترەوە، گەنجی لەوکاتەوە دەست پێدەکات کە کۆمەڵگە ئامادەی دەکات و ڕۆڵ و پێگەی پێدەدات(عەزیز، ٢٠٢٢: ١٢) .

سەرکەوت عەبدولقادر عەزیز (٢٠٢٢) لە میانی خستنەڕووی چەند تایبەتمەندییەک ئەوە دەخاتەڕوو کە گەنج کێیە کە بریتین لەمانە :

1. گەنج ئەو توێژەی کۆمەڵگەیە، کە لە لایەنی بایۆلۆجی، کۆمەڵایەتی و کلتوریەوە خاوەنی تایبەتمەندی خۆیانن و توێژێکی گرنگی هەموو کۆمەڵگەیەکن.
2. سەرمایەی ڕاستەقینەی کۆمەڵگەن و هێزی گۆڕانکاری و پێشکەوتن و هیوان بۆ ئاینده.
3. هێزی بەرهەمهێنانی ئەرێنی و کاریگەرن و بزوێنەری گۆڕانکاری و گەشەپێدان و پێشکەوتنن.
4. بەرەنگار و ڕەخنەگر و نوێخوازە و دنیابینینیان هەیە بۆ ژیان، ئەمەش بە کلتوری گەنج دەناسرێت.
5. لە کۆمەڵگەی کوردیدا، گەنج جێپەنجەی دیارە لە بواری زانست و ئەدەب و کلتور و سیاسەت، لە هەموو شۆڕش و بزوتنەوەکاندا گەنج بزوێنەری شۆڕش و گۆڕانکاری و پێشکەوتن بوون، بۆیە شاعیرەکان بە پێداهەڵدان و جوانیناسی و ئازایەتی وەسفیان کردوون(عەزیز، ٢٠٢٢: ١٢).

پێناسەی چەمی گەنج لەم توێژینەوەیە؛ ئەو گەنجانە لەخۆ دەگرێت کە لە قۆناغی تەمەنی ١٨ تا ٢٥ ساڵدان و لە قۆناغی بەکالۆریۆس لە زانکۆ دەخوێنن .

٢-٢ ئەدەبیاتی تیۆری سەبارەت بە بەشداری سیاسی

چەمکی بەشداری سیاسی جەخت لە سەر ئەو جۆر و ڕێکارانە دەکاتەوە کە هاوولاتیان دەیگرنەبەر، لە دەنگدان و بانگەشەی هەڵبژادنەوە تا پەیوەندیکردن بە بەرپرسانی گشتی، کارکردن لە پارت و ڕێکخراوێکی سیاسی، خۆپێشاندان یا بوون بە بەشێک لە پرۆسەکانی ڕاوێژکاری نوێنەرایەتیکردن. ئەم جۆرانە لە بەشداری کردن چەندین شێوازی کاریگەریان هەیە کە بە پێی توێژ و گروپەکانی هاوولاتیان جیاوازن .(Parts and Meunier,2021; 5)بەشداریی سیاسی بەندە بەسیستەمە دیموکراسییەکانەوە، چونکە بەشێوەیەکی گشتی لەبنەڕەتدا بیر و فەلسەفەی دیموکراسی وا دەڕوانێتە بەشداریی تاک لە چالاکییە سیاسیەکاندا کە خۆی لە خویدا بەهایەکی سەربەخۆ و ئەرکێکی مەدەنی و ڕێگایەکی گونجاو بۆ بەرژەوەندی گشتی و ڕێگەیەکی کاراشە بۆ چەسپاندنی سیستەمی دیموکراسی (فەرەج،2009: 40).

بەشداری کردنی سیاسی بنەمای دارشتنی سیستەمی دیموکراتییەو بگرە گەشەکردن و بەرەوپێشبردنی دیموکراتی پەیوستە بە ڕەخساندنی هەلی بەشداری سیاسی بۆ چینەکانی کۆمەڵگە، هەموو کەسێك مافی هەبوونی هەیە، هەروەها ئامانجی بەشداری کردنی سیاسی هێنانەکایەی ئۆپۆزسیۆنێکی بەهێزەکە بە هەمان شێوە هاوکار دەبێت لە پاڵپشتی پراکتیزەکردنی پرۆسەی دیموکراتی لەپێناو بەرز کردنەوە و بەرەوپێشبردنی ئەم پرۆسەیە، بۆ ئەوەی بێت بە کاریکی رۆژانە .(Nachmais,1974: 490).

گرنگترین تیۆرەکانی پەیوەندیدار بە بەشداری سیاسین بریتین لە (تیۆری ڕێکخستنی سەرچاوەکان، تیۆری پێکهاتەی دەرفەتی سیاسی و تیۆری خۆبەخشی مەدەنی) ئەو تیۆرەی کە زیاتر پەیوەندیدار بە بابەتی ئەم توێژینەوەیە تیۆری (دەرفەتی سیاسی)یە. تیۆری پێکهاتەی دەرفەتی سیاسی (POS) زیاتر لە چوارچێوەی کۆمەڵناسی سیاسی و تیۆری بزووتنەوەی کۆمەڵایەتیدا جەختی لەسەر دەکرێتەوە کە چۆن ژینگەی سیاسی کاریگەری لەسەر سەرهەڵدان و ستراتیژی و دەرئەنجامەکانی بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکان و بەشداری سیاسی هەیە. سەرنج دەخاتە سەر هۆکارە دەرەکییەکان و بارودۆخە گرنگەکان کە یان کردەوەی بەکۆمەڵ چالاک دەکەن یان سنووردار دەکەن. پێکهاتەی دەرفەتی سیاسی بە تایبەتی بۆ تێگەیشتن لە گۆڕانکارییەکانی کۆکردنەوەی سیاسی لە سەرانسەری سیستەم و قۆناغە کاتییە جیاوازەکاندا بەنرخە.

توخمە سەرەکییەکانی پێکهاتەی دەرفەتی سیاسی:

1 **.کرانەوە یان داخستنی سیستەمی سیاسی:** سیستەمەکان کە کەناڵی کراوەیان هەیە بۆ بەشداریکردن، وەک دامەزراوە دیموکراتییەکان و پرۆسەی شەفاف، دەرفەتی زیاتر بۆ کردەوەی بەکۆمەڵ دەڕەخسێنن. لە بەرامبەردا، ڕژێم یا دامەزراوە تاکڕەوەکان کە سیاسەتی سنووردارکەریان هەیە، بەربەست لەبەردەم چالاکی و بەشداری تاکەکان دروست دەکەن.(Eisinger, 1973: 11)

2 **.سەقامگیری یان پارچەپارچەبوونی ڕێکخستنە سیاسییەکان:** دابەشبوون لەناو نوخبە دەسەڵاتدارەکان یان پارتە سیاسییەکان دەتوانن دەرفەت بۆ ڕکابەرەکان دروست بکەن بە لاوازکردنی یەکگرتوویی گروپی دەسەڵاتدار و کردنەوەی فەزای دەنگە بەدیلەکان .(Tarrow,1998: 79)

3 **.سەرکوتکردن یان ئاسانکاری لەلایەن دەسەڵاتداران:** وەڵامی دەوڵەت بۆ کردەوەی بەکۆمەڵ- لە لێبوردەیی و پشتیوانییەوە تا سەرکوتکردن- کاریگەرییەکی بەرچاوی لەسەر کۆکردنەوە هەیە. سەرکوتی توند دەتوانێت بزووتنەوەکان سەرکوت بکات، لە کاتێکدا ئاسانکاری هاندەری بەشداریکردنە .(Tilly,1978: 53)

4 **.گۆڕانکاری مێژوویی و کۆنتێکست:** گۆڕانکاری لە بارودۆخی سیاسیدا، وەک گواستنەوەی سەرکردایەتی، قەیرانی ئابووری، یان گۆڕانکاری لە سیاسەتی گشتیدا، دەتوانێت دەرفەتەکانی بەردەست بۆ کردەوەی بەکۆمەڵ بگۆڕێت :(Kriesi, 1995 167).

سەبارەت بە بەشداری سیاسی لە نێو ناوەندە ئاکادیمیەکان و لە لای خوێندکارانی زانکۆ ئەم تیۆرە یارمەتی ڕوونکردنەوەی گۆڕانکارییەکان و چالاکیەکان دەدات. بۆ نموونە سەندیکای خوێندکاران و ڕێکخستنەکان لەگەڵ فاکەڵتی یان گروپە سیاسییەکان کە هەلومەرجی لەبار بۆ بەشداریکردن دروست دەکەن، لە کاتێکدا سیاسەتە سنووردارەکان ڕێگری لە ئەو جۆرە چالاکییانە دەگرێت و بەربەستیان بۆ دروست دەکات .

٢-٣ فۆڕمەکانی بەشداری سیاسی

دەتوانین گرنگترین فۆرمەکانی بەشداری سیاسی بەم شێوەیە پۆلێن بکەین:

یەکەم: شێوازە تەقلیدیەکان: ئەمەش دابەش دەکرێت بۆ دووجۆر:

أ- شێوازە تەقلیدیە ڕاستەوخۆکان: ئەو شێوازانەن کە تیایدا هاوڵاتیان ڕۆڵێکی ڕاستەوخۆ دەبینن لە پرۆسەی ئاڵوگۆڕکردنی ئاشتیانەی دەسەڵات و ئەنجامدانی گۆڕانکاری لە بەرنامەکانی حکومەت و تەنانەت لە خودی حکومەتیشدا. ئەو شێوازانەش بریتین لە (هەڵبژاردن و دەنگدان و خۆپاڵاوتن بۆ پۆستە سیاسی و کارگێریە باڵاکان و گرتنە دەستە ئەو پۆستانەش).

ب- شێوازە تەقلیدیە ناڕاستەوخۆکان: ئەو شێوازانەن کە تیایدا هاوڵاتیان بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ، لە ڕێگەی کاریگەرییان لەسەر پرۆسەی دروستکردنی بڕیارە حکومیەکان و جێبەجێکردنیان، ڕۆڵیان دەبێت. ئەو شێوازانەش بریتین لە : چالاکیەکانی ڕادەربرین و دروستکردنی سەندیکا و پارتە سیاسیەکان و ڕێکخراوە ناحکومی و دامەزراوە مەدەنی و پیشەییەکان و ئەنجامدانی خۆپیشاندانی ئاشتیانە و مانگرتن و کۆبوونەوە گشتیەکان(رسول، ٢٠١١:٢٦).

دووەم: شێوازە ناتەقلیدیەکان: ئەمەش دابەش دەکرێت بۆ دووجۆر:

أ- شێوازە ناتەقلیدیە یاساییەکان: وەک سکاڵاکردن دژی بەرپرسان و کاربەدەستانی دەوڵەت.

ب- شێوازە ناتەقلیدیە نایاساییەکان: هەمیشە جۆرێک لە بەکارهێنانی توندوتیژی لە خۆدەگرن و زۆربەی کاتیش بەهۆی نەبوونی یان بەهۆی ناکاریگەری شێوازە تەقلیدی و ناتەقلیدیە یاساییەکانەوە، هاوڵاتیان پەنا بۆ بەکارهێنانیان دەبەن. ئەم شێوازانەش بریتین لە: تیرۆر و تۆقاندن و ڕفاندن و کوشتن و تاڵانکردن و پەکخستنی موڵکی گشتی و ڕاپەڕین و جەنگی ناوخۆیی و شۆڕش(رسول، ٢٠١١:٢٦) .

٢-٤ ئاستەکانی بەشداری سیاسی

ئاستەکانی بەشداری سیاسی لە کۆمەڵگەیەکەوە بۆ کۆمەڵگەیەکی تر دەگۆڕێت بەگوێرەی تایبەتمەندیەکانی هەر کۆمەڵگەیەک، پرۆفیسۆری زانستە سیاسیەکان لیستەر میلبرەث لە کتێبەکەیدا بەناونیشانی بەشداری سیاسی، ڕیزبەندیەکی هەڕەمی لەبارەی ئاستەکانی بەشداری سیاسی دەخاتەڕوو کە لە بەشداری‌نەکردنەوە دەست پێدەکات تا دەگاتە وەرگرتنی پۆستێکی گشتی، وە کەمترین ئاستی بەشداریکردن بریتیە لە دەنگدان لە هەڵبژاردندا(میسوم، ٢٠٢٢: ٨٩). هەروەها میشیل راش Michel) (Ruchو فیلیپ ئەلتۆف (Philipp Althoff) پێشنیارێکیان پێشکەش کرد کە ئاستەکانی بەشداری سیاسی بە گشتی دەگرێتەوە کە لە هەمان کاتدا بۆ ڕەوتە سیاسییە جۆراوجۆرەکان گونجاوە. گرنگییەکەی لە گشتگیرییەکەی و ئەگەری بەکارهێنانیدایە بۆ فۆرماتە جیاوازەکانی سیاسەت. بەڵام ئەگەر بمانەوێت باس لە ئاستەکانی بەشداری سیاسی لە ژیانی گشتیدا بکەین، ئەوا لە وڵاتێکەوە بۆ وڵاتێکی تر و لە قۆناغێکەوە بۆ قۆناغێکی تر لە هەمان وڵاتدا جیاوازن و ئەمەش بەندە بە بوونی ئەو مەرجانەی کە ڕێگە بە بەشداریکردن لەسەر ڕادەی خواستی هاوڵاتیان بۆ بەشداریکردن لە کاری گشتیدا دەدات، بەگشتی چوار ئاستی بەشداری سیاسی هەیە:

یەکەم: ئاستی باڵا: ئەوانەن کە چالاکی سیاسی پراکتیزە دەکەن، ئەم ئاستە ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە لە شەش مەرج، سێ مەرجیان تێدایە: ئەندامێتی لە ڕێکخراوێکی سیاسیدا، بەخشین بە ڕێکخراوێک یان کاندیدێک، بەشداریکردن لە کۆبوونەوە سیاسییەکان بەشێوەیەکی بەردەوام، بەشداریکردن لە بانگەشەی هەڵبژاردنەکاندا. و ناردنی پەیام لەسەر پرسە سیاسییەکان بۆ پەرلەمان و کەسایەتیە یان بۆ کەناڵەکانی ڕاگەیاندن، و قسەکردن لەسەر سیاسەت لەگەڵ کەسانی دەرەوەی بازنەی تەسکی حزبایەتی.

ئاستی دووەم: ئەو کەسانەی ئارەزووی چالاکی سیاسی دەکەن: ئەم ئاستە ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە لە هەڵبژاردندا دەنگ دەدەن و بە گشتی پەیڕەوی لەو شتانە دەکەن کە لەسەر گۆڕەپانی سیاسی دەگوزەرێت.

ئاستی سێیەم: پەراوێزی لە کاری سیاسیدا: ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە ئارەزووی کاری سیاسیان نییە، مەیلیان بۆ کاری سیاسی نییە، هەروەها هیچ کاتێک و سەرچاوەیەکی بۆ تەرخان ناکەن، هەرچەندە هەندێکیان ناچارن تا ڕادەیەک بەشداری

بکەن بەتایبەت لە کاتی قەیرانەکاندا، یان کاتێک هەست دەکەن بەرژەوەندییە ڕاستەوخۆکانیان لە مەترسیدایە.

ئاستی چوارەم: توندڕەوی سیاسی: ئەوانەن کە لە دەرەوەی چوارچێوە یاساییەکان کار دەکەن و پەنا بۆ شێوازی توندوتیژی دەبەن(میسوم، ٢٠٢٢: ٩١).

هەروەها ڕاوێژکاری ئەمریکی شێری ئارنشتاین ساڵی ١٩٦٩ هەشت ئاستی بەشداری هاوڵاتیانی جیاکردەوە، زانایانی کۆمەڵایەتی و سیاسی تا ئێستاش "پێوەرەکانی بەشداریکردنی ئارنشتاین" بەکاردەهێنن بۆ شیکردنەوەی چۆنیەتی ئاگادارکردنەوەی حکومەتەکان بۆ هاوڵاتیان و بەرزکردنەوەی توانای بەشداریکردنیان لە پرۆسەی دروستکردنی بڕیاردا.

خشتەی(١)

ئاستی بەشداری هاوڵاتیان بە پێوەرەکانی ئارنشتاین ڕوون دەکاتەوە

کۆنترۆڵی هاووڵاتی: لە ڕێگەی ئیدارەیەکەوە کە لە کۆمەڵگەی ناوخۆیی پێکهاتووە.	دەسەڵاتی کاریگەرانەی هاوڵاتیان
ڕادەستکردنی دەسەڵات: دەسەڵاتی ناوەندی، دەسەڵاتی بڕیاردان و جێبەجێکردنی بەرنامەکان دەداتە کۆمەڵگەی ناوخۆیی.	
هاوبەشی: بڕیارەکان لە ڕێگەی دانوستاندن لە نێوان دەسەڵاتە گشتیەکان و هاوڵاتیاندا دەدرێت.	
ئاشتەوایی: بەشێک لە دانیشتووانیش لە ناوەندەکانی بڕیاردان وەرگیراون و دەتوانن کاریگەرییان هەبێت لەسەر جێبەجێکردنی پرۆژەکان.	هاوکاری ڕەمزی
ڕاوێژکاری: ڕاپرسی یان کۆبوونەوە گشتییەکان ڕێگە بە دانیشتووان دەدەن بۆچوونەکانیان لەسەر گۆڕانکارییە پلان بۆ داڕێژراوەکان دەربڕن.	
زانیاری: هاووڵاتیان زانیاری ڕاستەقینە لەسەر پرۆژەکانی ئێستا وەردەگرن، بەڵام ناتوانن بۆچوونی خۆیان بدەن.	
چارەسەر: یارمەتیدەرە بۆ ئەو کێشانەی کە ڕووبەڕووی دانیشتووان دەبنەوە، بەبێ ئەوەی چارەسەری پرسە ڕاستەقینەکان بکرێت.	هاوبەشی نەکردن
دەستکاریکردن: زانیاری لایەنگری کە بۆ "ڕۆشنبیرکردن"ی هاووڵاتیان بەکاردەهێنرێت بە پێدانی ئەو وەهمەی کە بەشداری پرۆسەکە دەکەن.	

سەرچاوە: (Arnstein, 1969: 217)

ئیبراهیم ئەبراش نووسەر و ئەکادیمیستی فەلەستینی ئاستەکانی بەشداری سیاسی بۆ سێ ئاست پۆلێن دەکات:

یەکەم: بەشداریی ڕێکخراو: لەچوارچێوەی دامودەزگا یان ڕێکخراوە هەنووکەییەکان کە پەیوەندی نێوان هاوڵاتی و سیستەمی سیاسی پێکدەهێنن لەڕێگەی ئەو دەزگایانەی کە ئەرکی کۆکردنەوە و تێکەڵکردنی داواکاری تاکەکەسی دەربڕدراو و گۆڕینی بۆ هەڵبژاردنی سیاسی گشتی لە چوارچێوەی بەرنامە تایبەتەکانی ئەنجامدراودا ئەنجام دەدەن لەلایەن پارتە سیاسییەکان، سەندیکاکان، فیدراسیۆنە پیشەییەکان و ئەنجومەنە هەڵبژێردراوەکانەوە دەرچوون.

دووەم: بەشداری سەربەخۆ: لەلایەن هاوڵاتی تاکەوە ئەنجام دەدرێت، بەجۆرێک کە ئازادی ڕەهای هەبێت بۆ دیاریکردنی جۆر و پلەی بەشداریکردنی و بژاردەی بەشداریکردن یان بەشداری‌نەکردنی هەبێت.

سێیەم: بەشداری هەلومەرجی: لە بۆنە و بۆنەیەکدا ڕوودەدات و ئەو ئەندامانەی جەماوەر دەگرێتەوە کە چالاکانە یان پەیوەندی سیاسییان نییە، واتە خەڵکی گشتی دەرکەوتەکانی لە دەنگدان لە هەڵبژاردن و ڕیفراندۆمدا دیارە(عجال، ٢٠٠٧:٢٤٤).

٣. گەنجان و گرنگیان لە پرۆسەی سیاسیدا

٣-١ گرنگی بەشداری سیاسی خوێندکارانی زانکۆ وەک توێژی گەنج

توێژینەوەکان دەریدەخەن کە گەنجان لە ١٣ ساڵیەوە، چ لە ئاستێکی سنووردار یا بەربڵاودا هۆگری کاروباری سیاسی دەبن، لێکۆڵینەوەکانی هۆرێلمەن نیشانیدا کە لەم سەردەمەدا خوێندکاران لەبەرامبەر قەیرانە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکاندا هەستیارن و تێوە دەگلێن(شێفەرس، ٢٠٠٨: ٢٠٧). ئەمەش لەبەر ئەوەی ئەوان توێژێکی زیندوو و چالاکی کۆمەڵگەن و کاریگەرن بە ڕووداوەکان، هەندێکجاریش لەلایەن کەسانی دیکە بەکاردەهێنرێن بەهۆی کەم ئەزموونیان لەکاروباری سیاسیدا.

گرنگی بەشداری سیاسی گەنجان بەتایبەتی لەو تەمەنەی کە دەکەوێتە قۆناغی خوێندکاری و لە زۆرینەی وڵاتان گەنجان لە تەمەنی ١٨ ساڵی واتە سەرەتای ژیانی ئاکادیمی یەکەم ئەزموونی ژیانی سیاسیشیان دەکەن بەو هۆیەی کە لەو تەمەنە مافی دەنگدانیان دەبێت، هەر بۆیە گرینگی ئەم قۆناغەش لەوەدایە کە یارمەتیدەرە بۆ گەیشتن بە سەقامگیری لە کۆمەڵگادا، ئەمەش لە بەرامبەردا دەبێتە هۆی فراوانبوون و قووڵکردنەوەی شەرعیەتی سیستەمە سیاسیەکە. بەشداری سیاسی مافێکی دیموکراسی بە گەنجان دەبەخشێت کە بتوانن بە شێوەیەکی کاریگەر ڕۆڵی سیاسی خۆیان بەرێوەببەن لە کۆمەڵگادا، جگە لەوەش پشتگیری لە پەیوەندی نێوان تاک و و کۆمەڵگاکەی دەکات، ئەمەش ڕەنگدانەوەی دەبێت لەسەر هەستی سەربەخۆیی لە کۆمەڵگاکەیدا، و زیاتر ئاگاداری کێشەکانی دەبێت بۆیە نەبوونی میکانیزمی گونجاو بۆ بەشداریکردنی سیاسی دەبێتە هۆی ناسەقامگیری سیاسی، و بەم شێوەیەش دەبێتە هۆی بڵاوبوونەوە و قووڵبوونەوەی دیاردەی توندوتیژی لە کۆمەڵگەدا(العجمي، ٢٠١٦: ٣١٠).

لەبەر ئەوەی کە بەشداری سیاسی پرۆسەیەکی ڕەسمی و خۆبەخشانەیە کە ڕەنگدانەوەی ڕەفتاری ڕێکخراو و ڕەوا و بەردەوامە کە گوزارشت لە ئاراستەیەکی عەقڵانی دەکات و لە هۆشیارییەکی قووڵەوە سەرچاوە دەگرێت لە ماف و ئەرکەکانی هاووڵاتیبوون، لە ڕێگەی ئەو ڕۆڵە کاریگەرانەی کە هاووڵاتیان لە ژیانی سیاسیدا دەیگرنە ئەستۆ . ئەمەش وەک زاراوەیەک پێناسە دەکرێت کە بریتییە لە وەرگرتنی بەرپرسیارێتی بە مەبەستی بنیاتنانی کۆمەڵگاکان و چارەسەرکردنی کێشە گشتییەکان و بەشداریکردن لە پرۆسەی سیاسی و هەڵبژاردندا(العجمي، ٢٠١٦: ٣١١). بۆیە گەنج وەک کائینێکی چالاک لە کۆمەڵگەدا گرنگە بەشداری سیاسی هەبێت، لەبەر ئەوەی پرۆسەی وەرگرتنی بەرپرسیارێتیە لەهەڵگرتنی کێشەکانی کۆمەڵگە و بەشداربوونە لە چارەسەرکردنیان.

یەکێکی تر لە گرنگیەکانی بەشداری سیاسی گەنجان بریتیە لە پەروەردەی سیاسی کە گەنج ئامادە دەکات بۆ پێگەی سەرکردایەتی داهاتووی کۆمەڵگە. بەشداری سیاسی لە بۆشاییەوە دەست پێناکات، بەڵکو لە کەڵەکەبوونی پەروەردەی سیاسی هاوڵاتیەوە

Original Article |DOI: https://doi.org/10.14500/kujhss.v8n2y2025.pp408-420

دەست پێدەکات، لە قۆناغی منداڵییەوە دەست پێدەکات بە قۆناغی گەنجیدا تێدەپەڕێت بۆ گەیشتن بە قۆناغی پێگەیشتنی سیاسی، لەسەر بنەمای ئەوەی پەروەردەی سیاسی پرۆسەیەکی بەردەوامە و ناوەستێت لە قۆناغێکی دیاریکراودا ئامانجی گواستنەوەی کولتووری سیاسییە لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی تر، یان هێنانەدی کولتوورێکی بەشەکی یان تەواو گۆڕانکاری لە پێکهاتەکانی ئەم کولتوورەدا(العجمي، ٢٠١٦: ٣١١). هەرچەندە جیاوازی هەیە لە نێوان پەروەردەی سیاسی و پەروەردەی حیزبی، ئەوەی یەکەم مەرج نیە هەمان ئەوەی دووەم بێت، لەکاتێکدا پەروەردەی حیزبی هەمیشە پەروەردەکردنێکی سیاسیانە دەبێت، ئەگەرچی پەروەردەی سیاسی ئەوکاتە ئاستێکی شیاو و ڕێکوپێکی دەبێت ئەگەر حیزبێک سەرپەرشتی و ئاراستەی بکات، ئەوەش دیسان دەوەستێت لەسەر پلە و ئاستی پێشکەوتوویی ئەو حیزبە کە تا چەند پەروەردەیەکی شیاو بۆ ئەندامانی دەڕەخسێنێ(میران، ٢٠١٠: ٢٩). یەکێکی دیکە لە گرنگییەکانی بەشداری سیاسی گەنجان، کارکردنیانە لە چوارچێوەی ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی، بۆ دروستکردنی سیاسەتێکی تەندروستانەی دورەمەودا لەسەر پرسی گەنجان، نابێت ڕێکخراوەکانی تایبەت بە گەنجان دووربخرێنەوە بە پێچەوانەوە دەبێت لەڕێگەی بەشدارپێکردنیانەوە ڕابهێنرێن لەسەر ئەوەی کە زیاتر لەبەرژەوەندی لاوان نزیک ببنەوە و کەمتر گوزارشت لە بەرژەوەندیەکانی حیزب بکەن(باخەوان، ٢٠١٥: ١٦٥).

یەکێکی تر لە گرنگترین سوودەکانی بەشداریکردنی گەنجان بریتیە لە دیالۆگی نێوان نەوەکان، بەشداریکردنی گەنجان لە سیاسەتدا ئاسانکاری دەکات بۆ گفتوگۆی نێوان نەوەکان، دڵنیابوون لەوەی بڕیارە سیاسییەکان سوود لە ئەزموون و بیرۆکەی هەردوو هاوڵاتی بەتەمەن و گەنجتر وەردەگرن. پانتایی سیاسی، پانتاییەکە کە زۆرینەی ئاستەکانی تەمەن تێیدان و ڕۆڵیان هەیە، لەڕێگەی بەشداری سیاسیەوە نەوەکان باشتر لەیەکتر حاڵی دەبن لەڕێگەی گفتوگۆوە دەگەن بە پەرەپێدانی خاڵە هاوبەشەکان و زەمینەیەکیش دروست دەکەن بۆ کارکردن لەسەر خاڵە ناکۆکەکان کە لەسەر بنەمای تێڕوانین بۆ کردە سیاسیەکان لەلایەن نەوەکانەوە دروست دەبێت.

هەرچی پەیوەستە بە بەشداریکردنی سیاسی لە چوارچێوەی ژیانی زانکۆدا وەک یەکێک لە گرنگترین چالاکییەکان و بەشداریکردن سەیر دەکرێت کە خوێندکارانی زانکۆ ئەنجامی دەدەن، بۆیە زانکۆکان ڕۆڵێکی سەرەکییان هەیە لە بەرەوپێشبردنی بەشداری سیاسی لە ڕێگەی دارشتنی ئەو مەنهەجانەی کە هانی خوێندکاران دەدەن بۆ بەشداریکردن لە چالاکییەکانی زانکۆدا بە ئامانجی ئەرێنی و گۆڕانکاری بە مەبەستی گەیشتن بە چارەسەری کێشە کۆمەڵایەتییەکان لە زانکۆ، جگە لەوەی ئازادی تەواو دەدات بە خوێندکاران بۆ دەربڕینی بۆچوونەکانیان و هاوبەشکردنی بیرۆکەکانیان. هەروەها زانکۆکان بەشدارن لە شیاندنی خوێندکاران بۆ بەشداریکردن لە پرۆسەکانی بەشداریکردنی سیاسی لە دەرەوەی چوارچێوەی زانکۆ بە شێوەیەکی ئاشتیانە و ئەرێنی و بەکارهێنانی توانا مەعریفیەکانیان لە بەشداری سیاسیدا لەسەر بنەمای یاساکانی ئەخلاق و هەڵگرتنی بەرپرسیارێتی، کە زۆرجار کاریگەری ئەرێنییان هەیە و ئەمەش دەردەکەوێت لە کاتی بەشداریکردن لە چالاکییە سیاسییەکانی وەک نارەزایەتی، خۆپیشاندان، و هەوڵدان بۆ بەدەستهێنانی ئەنجامی باشتر و گۆڕینی واقیع لە بەرژەوەندی گشتی و لە ماوەی درێژخایەندا(العجمي، ٢٠١٦: ٣١٢).

بۆیە بەشداری سیاسی یەکێکە لە فۆرم و تایبەتمەندییە هەرە گرنگەکانی دیموکراسی بۆ هەر سیستەمێکی سیاسی کە ئەندامەکانی بەشدارن لە ژیانی کۆمەڵایەتی و سیاسی کۆمەڵگەدا، و ئامانجی ئەندامەکانی، لە ڕێگەی ئەم بەشدارییەوە، بەهێزکردن، پەرەپێدان، یان گۆڕینی بەهاکان، بنەماکان، و ڕەوتەکانی زاڵ بەسەریدا تا ئەو ڕادەیەی کە گەشەپێدانی هەمەلایەنە و بەردەوام بۆیان بەدەست دەهێنێت. بەشداری گوزارشت لە بەشداری هاوڵاتیان دەکات لە بیرکردنەوە و دەربڕین و کارکردن بۆ کۆمەڵگا بە یەکێک لە پێکهاتەکانی کولتوور دادەنرێت چونکە شێوازێکی ژیانە دەگوترێت ئەوەی دنیا لە سەردەمی ئێستاماندا پێویستی پێیە ، وەک چۆن جەوهەری بەشداریکردن ئاماژەیە بۆ سنووری کاریگەریی هاووڵاتیان لە پرۆسەی بڕیاردان، بەڵام بەشداریکردن سنووردار نییە بە سنووری کاریگەرییەوە، بەڵکو لەوە زیاتریش درێژدەبێتەوە بۆ چۆنیەتی بەشداریکردن لە چالاکییە سیاسییەکان یان ناسیاسییەکاندا.

٣-٢ ئاڵنگاریەکانی بەردەم بەشداری سیاسی گەنجان

بەشداری گەنجان لە کایەی سیاسیدا بێ کێشە و گرفتی جۆراوجۆر نییە، بەگوێرەی کۆمەڵگەکان و بارودۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتی و کلتوری گیروگرفتەکانیش دەگۆڕێن دەتوانین ئاڵنگاریەکانی بەردەم بەشداری سیاسی بەشێوەیەکی گشتی بەم شێوەیەی خوارەوە روون بکەینەوە:

١. پەروەردەی سیاسی نەرێنی، کەسەکە پێی باشترە لە کاری سیاسی دوور بکەوێتەوە، یان ڕاشکاوانە بۆچوونی خۆی دەربڕێت و بەم شێوەیەش، مرۆڤ لە مومارەسەکردنی مافە سیاسییەکەی خۆی دوور دەکەوێتەوە(شعبان، ٢٠١٣: ٩). ئەم پرسە زیاتر پەیوەستە بە پرسی پەروەردەی سیاسی و ئەو کولتوورە سیاسییەی کە ئەم پەروەردەکردنە لێیەوە سەرچاوە دەگرێت، پرۆسەی ئامادەکردنی هاووڵاتییە بۆ ئەوەی ببێتە ئامادەبێت بۆ بەشداریکردن لە ژیانی سیاسی کۆمەڵگاکەیدا، بەم پێیە پەروەردەی سیاسی و کولتوری سیاسی ڕۆڵێکی سەرەکی دەگێڕن لە تێگەیشتنی هاوڵاتی لە مافە سیاسییەکانیدا، مافی بەشداریکردنی لە بڕیاردانی سیاسیدا، چونکە پەروەردەکردن، هاوڵاتی سیاسی لە ڕووی تیۆریەوە دروست دەکات و بەشداریکردن لە پراکتیکدا پشتڕاستی دەکاتەوە(العجمی، ٢٠٢٣: ١٥٤).

٢. ترس لە سیاسەت و دەسەڵات ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ڕووداوانەی کە مرۆڤ تێیدا ژیاوە و لەو ماوەیەدا تووشی زیان بووە، وەک لێدان یان زیندانیکردن.

٣. هەستکردن بە بێهودەیی بەشداری سیاسی، ئەمەش لە ئەنجامی بوونی دیموکراسی شکلی و هەڵبژاردنی نادادپەروەرانە دێتە ئاراوە، و بەم شێوەیە هاوڵاتی دەزانێت کە دەنگەکەی کاریگەری لەسەر ئەنجامی دەنگدانەکە نابێت.

٤. نەزانی و نەخوێندەواری سیاسی، بەجۆرێک کە هاوڵاتی ناتوانێت جیاوازی بکات لە نێوان لایەنەکان و هێزە سیاسییە ناکۆکەکان، ئەمەش دەبێتە هۆی نەبوونی بەشداری سیاسی.

٥. ناڕازیبوون لە سیستەمی سیاسی، تاک وابیردەکاتەوە بەشداریکردن لەم سیستەمەدا دەبێتە هۆی دانپێدانان تێیدا، ئەمەش دەبێتە هۆی دوودڵی لە کاری سیاسی.

٦. لاوازی نیشتمانپەروەری و نەبوونی هەستکردن بە بەرپرسیارێتی، ئەمەش دەبێتە هۆی دورەپەرێزی لە سیاسەت بە شێوەیەکی گشتی.

٧. هەستکردن بە دڵنیایی لە سیستمی سیاسی بەتایبەت دوای سەقامگیری، کە لە وڵاتانی دیموکراسیدا ڕوودەدات، بۆیە هەندێکجار کاتێک داوای لێدەکرێت بۆ بەشداری، چالاکییە سیاسییەکانیان دیاری دەکرێت.

٨. بەشێوەیەکی گشتی تێبینی دەکرێت کە گەنجان لە دەنگدان چالاک نین، ئەمەش ڕەنگدانەوەی ئەو کەمترین دەرفەتە کە لەبەردەستی گەنجاندایە بۆ بەشداریکردن لە چالاکییەکانی هەڵبژاردندا. (شعبان، ٢٠١٣: ٩)

بەڵام بارودۆخەکە بۆ ڕەگەزی مێ جیاوازترە و بەشداری سیاسی لەلایەن ئەم ڕەگەزەوە لەمپەری زیاتری لە بەردەم دایە، فاکتەرە کۆمەڵایەتی و ئەخلاقیەکان یەکێکن لە لەمپەرە سەرەکیەکان، زۆرجار پیاو، بوونی خۆی وەکو پیاو، مێرد، برا، باوک بەشێوەیەک بەکاردەهێنێ کە دەسەڵات و ویست و خواست و مافەکانی ژنان پێشێل دەکات و هەنگاویان بەسەردا دەنێ.(مەجید، ٢٠٠٧: ١٥) لەو حاڵەتەشدا ئەو ئافرەتە ناتوانێت پیادەی مافەکانی خۆی بکات کە یەکێکیان بەشداریکردنە لە کایەی سیاسیدا، چونکە بۆ هەموو کارێک پێویستە مۆڵەت لە ڕەگەزی بەرامبەر وەربگرێت، هەندێکجار لەبابەتی دەنگدانیشدا کە نزمترین ئاستی بەشداری سیاسیە، لە لایەن ڕەگەزی بەرامبەرەوە زۆری لێدەکرێت و ئاراستەدەکرێت بۆ دەنگدان بە کەس و لایەنێکی دیاریکراو، ئەم دۆخە زۆرینەی جارەکان وابەستەیە بە بارودۆخی ئابووری سەربەخۆی ژنەوە، چونکە واباوە زۆرینەی ڕەگەزی مێ بەتایبەت لە کۆمەڵگەی ڕۆژهەڵاتی ناوەراستدا کە کۆمەڵگەی کوردیش بەشێکە تێیدا کارەکەی مەعنەویە و لە ناوماڵدایە کە لە بەرامبەریدا هیچ کرێیەک وەرناگرێت و زیاتر بەکاربەرە لەسەر داهاتی ڕەگەزی بەرامبەر بۆیە دەکەوێتە ژێرکاریگەری بیرکردنەوە و دەسەڵاتەکانی و پیادەیان دەکات.

یەکێکی تر لە گرفتەکان بریتیە لە ڕێژەی بەرزی نەخوێندەواری لە نێو ژناندا لەگەڵ ئەوەی لە زۆربەی کۆمەڵگاکاندا ڕێکخراوەکانی تایبەت بە ژنان هەن کە کاریان بریتیە لە چاککردن و بەرەوپێشەوەبردنی بارودۆخی ژنان و بەرگری کردن لە مافەکانیان، بەڵام هێشتا لاوازی هەیە لە هەماهەنگی نێوان ڕێکخراوەکانی ژنان بە شێوەیەک کە نەتوانێت هەوڵ و سەرچاوەی پێویست بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی هۆشیاری سیاسی ژنان چڕتر بکەنەوە.

بەگشتی هەندێک هۆکاری وەکو ئاستی خوێندەواری، تەمەن و ڕەگەز لەو پەیوەندیەدا کاریگەریان هەیە، وە کچان و ژنانی لاو بەراورد بە کوڕان و پیاوانی لاو کەمتر هۆگری کاروباری سیاسین (شێفەرس، ٢٠٠٧: ٢٠٨) هەرئەوەشە وایکردووە لە هەموو کۆمەڵگاکان بەشێوەیەکی هەمیشەیی ڕێژەی بەشداریکردنی ژنان لە کاروباری سیاسیدا کەمترە بەراورد بە پیاوان، وە وابەستەیی ئەوان بە هەندێک کاروباری دیکەوە لەوانە ماڵداری و پێکهاتەی بایۆلۆژی و تەرزی بیرکردنەوەیان لە هۆکارە ناڕاستەوخۆکان بێت کە کەمتر بەرکەوتەی بەشداری سیاسی بکەون.

٤. توێژینەوەکانی پێشوو

٤-١ خستنەڕووی توێژینەوەکانی پێشوو

یەکەم: توێژینەوەی (ڕابەر، ٢٠٠٦) بە ناونیشانی (**گەنج و بەشداری سیاسیتوێژینەوەیەکی مەیدانی لە هەرێمی کوردستان**) ئامانجی توێژینەوەکە بریتییە لە شرۆڤەکردنی بەشداری سیاسی گەنجان بە شێوەیەکی زانستی. بۆ ئەو مەبەستەش توێژەر سوودی لە میتۆدی وەسفی شیکاری وەرگرتووە، نموونەکەی لە (١٣٠) گەنجی کچ و کوری شارەکانی هەولێر، کۆیە، سلێمانی پێکهاتووە کە بەشێوازی هەڕەمەکی وەریگرتووە. توێژینەوەکە دەریخستووە کە گەنجان بە شێوەیەکی فراوان بەشداریان کردووە لە هەڵبژاردنەکان و ریفراندۆم و دەنگدان بۆ دەستووری تازەی عێراق. هەروەها دەرکەوتووە ڕێژەی بەشداری گەنجان لە خۆپیشاندانەکاندا زۆر کەم و لاوازە وێڕای ئەوەی ٥٦%ی بەشداربووان باوەڕیان بە توندوتیژی هەبووە لە خۆپیشاندانەکاندا. پەیوەست بە کەناڵەکانی بەشداری سیاسی، لە توێژینەوەکەدا دەرکەوتووە کە ٤٨% بەشداربووان پێیان وایە کەناڵەکان شەفاف نین و داخراون بەسەریاندا، هاوکات ٤٦% باوەڕیان وایە تارادەیەک کراوە و شەفافن.

دووەم: توێژینەوەی (محسنی، ٢٠١٧) بە ناونیشانی (**توێژینەوەی هۆکارە کۆمەڵایەتییەکانی بەشداری سیاسی گەنجان**). مەبەست لەم توێژینەوەیە بریتیە لە خستنەڕووی ئەو هۆکارە کۆمەڵایەتیانەی کە کاریگەریان لەسەر بەشداری سیاسی گەنجان هەیە، بە وەرگرتنی نموونەیەکی ٣٨٥ خوێندکاری گەنجی زانکۆی ئازادی ئیسلامی ـلقی ئیلام کە بە تەکنیکی هەڕەمەکی وەرگیراون. لە توێژینەوەکەدا دەرکەوتووە کە هیچ پەیوەندیەکی بەرچاو نیە لە نێوان گۆڕاوی ئایین و بەشداری سیاسی کە دوو گۆڕاوی سەرەکی توێژینەوەکە بوون، بەڵام پەیوەندیەکی بەهێز هەیە لە نێوان گۆڕاوەکانی بەکارهێنانی مێدیا و بەشداری سیاسی، و گۆڕاوەکانی سەرمایەی کۆمەڵایەتی و بەشداری سیاسی.

سێیەم: توێژینەوەی (بەدەرو، ٢٠٢١) بە ناونیشانی (**هۆشیاری سیاسی و بەشداریکردنی خوێندکارانی زانکۆ لە ئەفریقای باشووری دوای ئاپارتاید**).
بەهۆی نیگەرانی لە بەشداری سیاسی خوێندکارانی زانکۆ لە ئەفریقای باشووری دوای ئاپارتاید، هەروەها کەمی توێژینەوەکان لەوبارەیەوە، هۆکاری سەرەکی ئەنجامدانی ئەم توێژینەوەیەیە، سود لە میتۆدی تێکەڵاو وەرگیراوە لەڕێگەی دابەشکردنی پرسیارنامە بەسەر ٣٧٢ خوێندکاری زانکۆ بە تەکنیکی هەڕەمەکی چینایەتی، هەروەها چاوپێکەوتن لەگەڵ پێنج ئەندامی جیبەجێکاری ئەنجوومەنی نوێنەری خوێندکاران، شیکردنەوە بۆ داتاکان کراوە بە بەکارهێنانی ئاماری وەسفی سادە و پەیوەندیی پێرسۆن و شیکاری ناوەرۆک بۆ چاوپێکەوتنەکان. ئەنجامەکانی توێژینەوەکە دەریانخستووە کە ٩٩.٤%ی بەشداربووان ئاستێکی بەرزی هۆشیاری سیاسیان هەیە لەڕووی مافی دەنگدان، هەروەها ٩٩.١%ی بەشداربووان پەرلەمان و دەستووری نیشتمانیان بە گرنگ زانیوە، لەکاتێکدا ئاستی بەشداری سیاسی وەڵامدەرەوەکان پێدەچێت لە خوار تێکڕا بێت چونکە تەنها (49.2%) دەنگیان داوە لە هەڵبژاردنی ئەنجوومەنی نوێنەری خوێندکاران لە ساڵی ٢٠١٧، هەروەها تەنها(٣٠،٤٪) یان لە هەڵبژاردنە نیشتمانییەکانی 2014 دەنگیان داوە. لە توێژینەوەکە دەرکەوتووە هۆشیاری سیاسی خوێندکاران پەیوەندییەکی بەرچاوی بە بەشداریکردنیان لە چالاکییە سیاسییەکانی ناو کەمپس و دەرەوەی کەمپەس هەبووە.

چوارەم: توێژینەوەی (ئیبراهیم و هاوکارانی، ٢٠٢٣) بە ناونیشانی (**هۆکارەکانی بەشداری سیاسی لە نێو خوێندکارانی زانکۆ لە مالیزیا**). مەبەست لەم توێژینەوەیە دیاریکردنی ئەو توخمانەیە کە کاریگەرییان لەسەر بەشداری سیاسی خوێندکارانی زانکۆ هەیە. توێژینەوەکە ٤١٧ خوێندکاری زانکۆی حکومی بەشداریان تێداکردووە لە زانکۆکانی کەناری ڕۆژهەڵاتی نیمچە دوورگەی مالیزیا، توێژینەوەکە بە ئاراستەی چەندایەتی، بە میتۆدی وەسفی شیکاری بە ڕێگای ڕووپێوی کۆمەڵایەتی و بە شێوازی نمونەوەرگرتنی هەڕەمەکی چینایەتی زانیاریەکانی کۆکردۆتەوە بۆ زانینی هەڵسوکەوتی بەشداری سیاسی وەڵامدەرەوەکان (خوێندکارانی زانکۆ). لە توێژینەوەکەدا دەرکەوتووە کە فاکتەرەکانی وەکو خێزان، میدیا و دامەزراوەکان کاریگەرییەکی بەرچاویان لەسەر ویستی خوێندکاران هەیە بۆ چالاکبوون لە سیاسەتدا. هەروەها دەرکەوتووە گۆڕاوەکانی توێژینەوەکە واتە هەڵوێستی خوێندکاران، بەشداریکردنی دایک و باوک، بەرکەوتنی میدیا و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان، کاریگەرییەکی زۆریان هەیە لەسەر بەشداری سیاسی خوێندکارانی زانکۆ, هەموو ئەم هۆکارانە پێکەوە لەسەدا ٦٨ی هۆکارە کاریگەرەکانی خوێندکارانی زانکۆ بۆ بەشداریکردن لە سیاسەتدا پێکدەهێنن.

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v8n2y2025.pp408-420

٢-٤ تاوتوێ كردنی توێژینەوەكانی پێشوو

ئامانج لە خستنەرووی توێژینەوەکانی پێشووتر سوودمەندبوونە لە رووی تیۆری و میتۆدۆلۆژییەوە، هەروەها بەراوردکردنی دۆزینەوەکانی توێژینەوە هاوشێوەکانە. توێژینەوە بەکارهاتووەکان تیشک دەخەنە سەر هۆکارە جیاوازەکان کە کاریگەرییان لەسەر بەشداری سیاسی گەنجان هەیە، کە هاوتەریبە لەگەڵ ئامانجی ئەم توێژینەوەیە بۆ دیاریکردنی ئەو تەحەددایانەی کە خوێندکارانی زانکۆ ڕووبەڕووی دەبنەوە لە بەشداریکردنی سیاسیدا. توێژینەوەکەی (ڕابەر، ٢٠٠٦)لە هەرێمی کوردستان، بە بەکارهێنانی نمونەیەکی هەڕەمەکی لە ١٣٠ گەنج، ئاماژەی کردووە بە بەربەستی دامەزراوەیی، هاوشێوەی ئەنجامەکانی ئەم توێژینەوەیە، کە ئاستەنگە دامەزراوەییەکان دیارترین بوون. بە هەمان شێوە، (ئیبراهیم و هاوکارانی،٢٠٢٣) کە توێژینەوەیەکی چەندایەتییان لە مالیزیا لەگەڵ ٤١٧ خوێندکاری زانکۆ ئەنجامدا، و کاریگەرییە کۆمەڵایەتی و خێزانییەکانیان لەسەر بەشداریکردنی سیاسی دەستنیشانکرد، کە هاوتەریبە لەگەڵ ڕەهەندە کۆمەڵایەتی-فەرهەنگییەکان کە لەم لێکۆڵینەوەیەدا ئاماژەی پێکراوە. توێژینەوەی (بادۆرۆ،٢٠٢١) لە باشووری ئەفریقا بۆی دەرکەوت کە هۆشیاری سیاسی لەنێو خوێندکاراندا بەرزە، لەگەڵ ئەوەشدا بەشداریکردنی ڕاستەقینەیان کەم بووە، ئەمەش هاوشێوەیە لەگەڵ دۆزینەوەکانی ئەم توێژینەوەیەدا کە بەشداریکردنی خوێندکارانی زانکۆ لە چالاکیە سیاسیەکاندا مامناوەندە. لە کۆتاییدا، توێژینەوەی (موحسنی،٢٠١٧) لە ئێراندا پەیوەندییەکی بەهێزی لە نێوان بەکارهێنانی میدیا و بەشداریکردنی سیاسیدا ئاشکرا کرد، کە لەگەڵ ڕۆڵی میدیا لە دارشتنی رەفتاری سیاسی خوێندکاران لەم لێکۆڵینەوەیەدا هاوشێوەیە. بەکارهێنانی (میتۆدی چەندایەتی و نمونەگرتنی هەڕەمەکی) لەم توێژینەوەیەدا لەگەڵ ئامانجەکانی توێژینەوەدا یەکدەگرێتەوە، کە پەیوەندیی هۆکارە کۆمەڵایەتی و دامەزراوەییەکان لە تێکەیشتن لە بەشداری سیاسیدا ڕوون دەکاتەوە. سەرەڕای جیاوازییە ناوچەییەکان، دۆزینەوە هاوبەشەکانی توێژینەوەکان ئەوە دەردەخەن لە کاتێکدا هۆشیاری و کاریگەرییە کۆمەڵایەتی-فەرهەنگییەکان گرنگن، بەڵام بەربەستە دامەزراوەیی و پەیوەندیدارەکانی دیکە وەک بەربەستێکی بەهێز ماونەتەوە کە ڕێگرن لە بەشداریکردنی کارای گەنجان و خوێندکارانی زانکۆ.

٥- چوارچێوەی میتۆدی توێژینەوەکە:

٥-١ میتۆدی توێژینەوەکە

لەم جۆرە توێژینەوانە کە بە ئاراستەی چەندایەتی ئەنجام دەدرێت، تێدا ئامار و داتاکان لە کۆمەڵگای توێژینەوەکە کۆ دەکرێتەوە وبە شێوەی خشتە و وێنە دەخرێتەڕوو، بە ئامانجی ئەوەی واقیعی پەیوەندی و جیاوازی نێوان گۆڕاوەکان و تاکەکانی توێژینەوەکە بخاتەڕوو (Mahmood and Anwar,2024: 64). هەر بۆیە میتۆدی بەکارهاتوو لەم توێژینەوەیە، بریتییە لە میتۆدی وەسفی بە ڕێگەی ڕوووپێوی کۆمەڵایەتی بەنموونە.

٥-٢ کۆمەڵگەی توێژینەوەکە

کۆمەڵگەی ئەم توێژینەوە سەرجەم خوێندکارانی خوێندنی بەیانیان لە زانکۆی کۆیە لەخۆدەگرێت. کە بە پێی دوایین ئاماری (بەشی ئاماری زانکۆی کۆیە) بۆ ساڵی خوێندنی (2023-2024) لە(٤٤٥٥) خوێندکار پێکهاتووە.

٥-٣ نموونەی توێژینەوەکە:

لەم توێژینەوەیەدا، پەنا بەراوەتە بەر نموونەی هەڕەمەکی چینایەتی لە جۆری نا ڕێژەیی (Disproportionate stratified sampling). بە شێوەیەکی یەکسان قەبارەی نموونە لە لە هەر یەکێك لەکۆلێژەکان وەرگیراوە بەبێ گەڕانەوە بۆ ڕێژەی هەر کۆلێژێك لە کۆمەڵگەی توێژینەوەکەی. هەروەها قەبارەی ڕەگەزیش بەهەمان شێوە بە بێی گەڕانەوە بۆ ڕێژەی ڕەگەزی نێر و مێ لە کۆمەڵگەی توێژینەوە بە شێوەیەکی یەکسان وەرگیراوە؛ بۆیە لەم توێژینەوەیەدا لە هەر یەك لە (کۆلێژەکان) کە ژمارەیان (6) کۆلێژە بە ڕێژەی یەکسان (62) خوێندکار وەرگیراوە، هاوکات ڕەگەزی نێر (186) خوێندکار و ڕەگەزی مێ(186) خوێندکار کە کۆی گشتی بریتییە لە (372)خوێندکار، بۆ دیاریکردنی قەبارەتی نموونەکە پەنابراوەتە بەر یاسای ئەلفا بە پێی ئاستی گومانی توێژینەوەکە، کە بریتییە لە (0.05).

$$n = \frac{4455}{1+4455\times(0.05)^2} = 367 \approx 372$$

٦. ئامراز و کەرەستە ئامارییەکانی توێژینەوەکە

٦-١ پێوەری توێژینەوەکە

أ. وەسفی پێوەرەکە: بۆ پێوانەکردن و دەرخستی کێشە و ئاڵنگارییەکانی بەردەم بەشداری سیاسی خوێندکارانی زانکۆ توێژەران سوودیان لە سەرچاوەی جیاواز وەرگرتووە، توێژینەوەکانی پێشوو، تیۆر و سەرچاوەکانی پەیوەندیدار بەو بابەتە و ڕای پسپۆڕان و شارەزایان پێوەرێکیان ئامادە کردووە کە چوار ڕەهەندی سەرەکی وەک (سیاسی، دەروونی، کۆمەڵایەتی- ڕۆشنبیری و دامەزراوەیی) لە خۆ دەگرێت کە بە شێوەی سەرەتای پێوەرکە لە (34) برگە پێك هاتبوو.

ب. تایبەتمەندیە سایکۆسۆسیۆمەترییەکان

1- ڕاستێتی بونیادی - Contract Validity: ئەم جۆرە لە ڕاستێتیە بە یەکێك لە ڕێگە زانستی و باوەڕ پێکراوەکان دادەنرێت. کە پەیوەندی نێوان نمرەی برگەکانی ڕەهەندەکان بە نمرەی گشتی ڕەهەندەکەی نیشان دەدات، بۆ ئەو مەبەستەش توێژەران سوودیان لە هاوکۆلکەی پەیوەندی پێرسۆن وەگرتووە، بە جۆرێك پێوەرکە بە شێوەییەکی گشتی لە (34) برگە پێکهاتووە و بەسەر (4) ڕەهەندا دابەش بووە: وەکو لە خشتەی ژمارە (١) دەبینرێت، ڕەهەندی کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری لە (10) برگە، ڕەهەندی دامەزراوەیی لە (10) برگە پێکهاتووە، هەردوو ڕەهەندەکە کۆی برگەکانیان پەیوەستێکی بەڵگەداریان لەگەڵ کۆی ڕەهەندەکەیاندا هەیە. ئەمەش بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە (P-Value<0.05)، بۆیە ئەو برگانە وەکو خۆیان دەمێننەوە، بەڵام برگەکانی(4-6 لە ڕەهەندی سیاسی)، برگەکانی (2-7 لە ڕەهەندی دەروونی) پەیوەستی بەڵگەداریان لەگەڵ کۆی ڕەهەندەکەیان نەبوو. ئەمەش بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە (P-Value>0.05)، بۆیە ئەم برگانە سڕانەوە و لابردراون . بۆ زانیاری زیاتریش بڕوانە خشتەی ژمارە (٢).

خشتەی (٢)

ڕاستێیەتی بونیادی بۆ ڕەهەندەکانی پێوەرکە نیشان دەدات

ڕەهەندەکانی پێوەرکە	بڕگە	بەهای پەیوەستی	بڕگە	بەهای پەیوەستی	بڕگە	بەهای پەیوەستی	بڕگە	بەهای پەیوەستی
سیاسی	1	r/0.752**	3	r/0.722**	5	r/0.537**	7	r/0.567**
	2	r/0.690**	4	r/0.457	6	r/0.181		
دەروونی	1	r/0.758**	3	r/0.722**	5	r/0.772**	7	r/0.403
	2	r/0.242	4	r/0.603**	6	r/0.583**		
کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری	1	r/0.677**	4	r/0.620**	7	r/0.622**	10	r/0.431**
	2	r/0.769**	5	r/0.753**	8	r/0.745**		
	3	r/0.624**	6	r/0.347**	9	r/0.762**		
دامەزراوەیی	1	r/0.536**	4	r/0.610**	7	r/0.752**	10	r/0.779**
	2	r/0.536**	5	r/0.752**	8	r/0.752**		
	3	r/0.637**	6	r/0.697**	9	r/0.513**		

* p-Value<0.05 ** P-value<0.01

2- جێگری "Reliability" بۆ پێوەری توێژینەوەکە: توێژەران بۆ جێگری پێوەری توێژینەوەکە هەردوو ڕێگەی (Split-Half Coefficient, Internal Consistency) بەکارهێناوە، کە هەریەکێك لەو تاقیکردنەوانە ئاستێکی بەرزی هەیە بۆ جێگربوونی هەر پێوەرێك:

چۆنایەتی ناوخۆیی- Internal Consistency: توێژەران سوودیان لە هاوکۆلکەی ئەلفا کرۆنباخ وەرگرتووە. چونکە ئەم هاوکۆلکەیە گونجاوە بۆ نیشاندانی ئاستی جێگری پێوەرکە، وەکو لە خشتەی ژمارە (٢)دەبینرێت، بەهای ئەڵفای کرۆنباخ پێوەرەکەش بەهاکەی(0.890)ە. ئەمەش بە ئاستێکی زۆر باشی جێگیری دادەنرێت.

کەرتکردنی پێوەرکە بۆ بڕگەی جوت و تاك- Split-Half Coefficient

توێژەران پێوەرەکەیان بۆ دوونیوە کەرتی بڕگەی جوت و تاك لە ڕێگەی تاقیکردنەوەی (Guttman Split-Half Coefficient) ئەنجامدا. کە بەهای پێوەرکە بریتی بوو لە (0.917) ئەمەش ئاستێکی زۆر باشە بۆ جێگری هەر پێوەرێك . بڕوانە خشتەی ژمارە(٣).

خشتەی (٣)

ئاستی جێگری بۆ پێوەری توێژینەوەکە نیشان دەدات

پێوەری توێژینەوەکە	ژمارەی بڕگە	Mean	Alpha's Cronbach	Guttman Split-Half Coefficient	Spearman-Brown Coefficient
Part 1 بڕگەی تاك -	15	3.211	0.821	0.917	0.919
Part 1 بڕگەی جوت-	15	2.928	0.784		
Both Parts	30	3.070	0.895		

3. نۆرماڵەتی داتاکان " دابەشبوونی سروشتی داتاکان"

بۆ دابەشبوونی سووشتی داتاکان سوودمان لە تاقیکردنەوەی (Kolmogorov-Smirnov) وەرگرتووە، هەرکاتێك ئەنجامی بەدەستهاتوو تاقیکردنەوەکە گەورەتر بێت لە ئاستی گومانی (0.05) ئەوا ئاماژەیە بۆ نۆرمابوونی داتاکان. بە پێچەوانەوە هەرکاتێك ئەنجامی بەدەستهاتووی تاقیکردنەوەکە بچوکتر بوو لە ئاستی گومانی (0.05) ئەوا دەردەکەوێت داتاکان نۆرماڵ نیین. وەك لە خشتەی (٤) دەردەکەوێت. ئاستی بەڵگەداری بریتییە لە (p.value= 0.200) ئەمە ئەنجامەش گەورەترە لە ئاستی (0.05)؛بۆیە بەو ئەنجامە دەگەین، کە داتا بەدەستهاتووەکان بەشێوەیەکی سروشتی دابەشبوونە، بەمەش دەتوانین سوود لە ئامارە پارامەترییەکان وەربگرین و ئەنجامە بەدەستهاتووەکان گشتاندنیان بۆ بکەین.

خشتەی (٤)

دابەشبوونی سرووشتی داتاکان نیشاندەدات

پێوەری توێژینەوەکە	ژ. نموونە	Mean	Kolmogorov-Smirnov Z	
	372	3.070	0.200	0.033

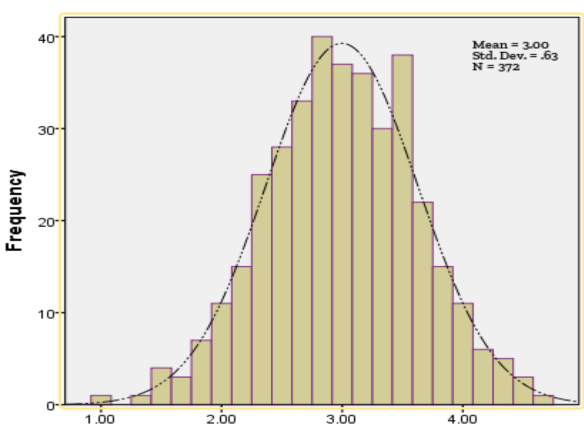

شێوەی ژمارە (1) نۆرماڵەتی داتاکان نیشاندەدات

٧.گفتوگۆکردنی ئەنجامەکانی توێژینەوەکە بە پێی ئامانجەکانی توێژینەوەکە

یەکەم: دەرخستنی ئاستی گرنگترین (گرفت و ئاڵنگارییەکان) لای بەشدارانی نموونەی توێژینەوەکە

بەمەبەستی دەرخستنی ئاستی گرنگترین ئەو گرفت و ئاڵینگاریانەی ڕووبەری گەنجانی زانکۆ دەبێتەوە توێژەران سوودیان لە ئاماری وەسفی وەرگرتووە، وەك لە خشتەی (٥) دەرکەوتووە :

أ- لە ڕەهەندی دامەزراوەییدا : دەرکەوتووە ناوەندی ژمێرەیی (3.39) کە دەکەوێتە نێوان بژاردەکانی " تاڕادەیەك " و " لەگەڵیدام " ئەمەش دەرخەری ئەوەیە گرفتی ئابووری و دامەزراوەیی لە نێوان نموونەی توێژینەوەکە لە ئاستێکی مامناوەندایە، بەلادانی پێوەری کەم، کە برتییە لە (0.65) ئەمەش ئەوە نیشاندەدات لە ڕەهەندی دامەزراوەیی جیاوازی لە نێوان نموونەی توێژینەوەکەدا کەمە. ئەم ڕەهەندەش لەچاو ڕەهەندەکانی تری لە ئاستێکی بەرزتردایە.

ب- لە ڕەهەندی کۆمەڵایەتی - ڕۆشنبیری: دەرکەتووە ناوەندی ژمێرەیی (3.06) کە دەکەوێتە نێوان بژاردەکانی " تاڕادەیەك" و " لەگەڵیدام" ئەمەش دەرخەری ئەوەیە گرفتی کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری لە نێوان نموونەی توێژینەوەکە لە ئاستێکی مامناوەند دایە، بەلادانی پێوەری کەم، کە برتییە لە (0.80) ئەمەش ئەوە نیشاندەدات لە ڕەهەندی کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری جیاوازی لە نێوان نموونەی توێژینەوەکەدا کەمە. ئەم ڕەهەندەش لە ڕووی ئاستەوە پلەی دووەمی لە نێوان ڕەهەندەکاندا بەدەستهێناوە.

ج - لە ڕەهەندی دەروونیدا : دەرکەتووە ناوەندی ژمێرەیی (2.86) کە دەکەوێتە نێوان بژاردەکانی " لەگەڵیدانیم" و " تاڕادەیەك" ئەمەش دەرخەری ئەوەیە گرفتی دەروونی لە نێوان نموونەی توێژینەوەکە لە ئاستێکی مامناوەند دایە، بەلادانی پێوەری (1.105) ئەم ڕەهەندەش لەچاو ڕەهەندەکانی تر لە پلەی سێیەمدایە .

د- لە ڕەهەندی سیاسیدا: دەرکەتووە ناوەندی ژمێرەیی (2.63) کە دەکەوێتە نێوان بژاردەکانی " لەگەڵیدانیم" و " تاڕادەیەك" ئەمەش دەرخەری ئەوەیە گرفتی سیاسی لە نێوان نموونەی توێژینەوەکە لە ئاستێکی مامناوەند دایە، بەلادانی پێوەری (0.89) ئەم ڕەهەندەش لەڕووی ئاستەوە لە هەموویان نزمترە. واتا گرفتی و ئاڵینگارییە سیاسیەکانی بەردەم گەنجانی زانکۆ لە ڕووی ئاستەوە مامناوەندە، بەڵام لەچاو ڕەهەندەکانی تر نزمترە لە ڕووی پلەوە.

خشتەی (٥)

ئاستی گرفت و ئاڵنگارییەکان لای نموونەی توێژینەوەکە نیشاندەدات

ڕەهەندەکان	ژ. نموونە	نزمترین نمرە	بەرزترین نمرە	ناوەندی ژمێرەیی	لادانی پێوەری	ئاست بەگوێرەی بژاردەکان
دامەزراوەیی	372	1.50	4.60	3.39	0.65	ناوەند
کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری	372	1.00	5.00	3.06	0.80	ناوەند
دەروونی	372	1.00	5.00	2.87	1.105	ناوەند
سیاسی	372	1.00	5.00	2.63	0.89	ناوەند

دیاریکردنی ئاستەکان بەگوێرەی بژاردەکانی پێوەرەکان= 5/1-5 = 0.80 (1- 1.80، زۆر نزمە) (1.81- 2.60، نزم) (2.61- 3.40، ناوەند) (3.41- 4.20، بەرز) (4.21-5، زۆر بەرز) (Khdir and othre, 2025 :387).

کەواتە دەتوانی بڵێن کە ئەو کردار و هەڵسوکەوتانەی کە لە نێو زانکۆ ئەنجام دەدرێت، بەتایبەتی لە ئاستی دامەزراوەیی و هەڵسوکەوتی مامۆستایانی لایەنی ئیداری زانکۆ تا ڕادەیەک گرفتی دروست کردووە و خوێندکاران پێیان وایە ئەگەر لایەنگری حیزبی یا سیاسیت نەبێت بەو شێوەیەی کە پێویستە ئاوڕییان لێ نادرێتەوە، یا ئەوەی کە بە هۆی نەبوونی ئینتمای حیزبی یا بەشداری سیاسی ڕەنگە هەندێک لە خوێندکاران کە ئاستێکی باشیشیان هەیە، بە تایبەتی لە لایەن مامۆستایان پەراوێز بخرێن.

هەروەها لە ڕووی کۆمەڵایەتییشەوە ئەو خوێندکارانەی کە لایەنگری حیزبییان هەیە یا سەر بە یەک ئاراستەی سیاسین ڕەنگە زیاتر پەیوەندییان لە گەل یەکتر هەبێت و زیاتر هاوکاری یەکتر بکەن، بە بەراورد بەو خوێندکارانەی کە کاری سیاسی ناکەن یا لایەنگری حیزبیان نیە، ئەمەش ئەوە دەردەخات کە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانیش لە سەر بنەمای ئاراستە و لایەنگری حیزبی دروست دەبن.

سەبارەت بە ڕەهەندی سیاسی و کەم بوونەوەی ئاستەکەی، بە هۆی ئەوەی کە زانکۆ دامەزراوەیەکی ئاکادیمییەوە و توێژی خوێندکاریش ئەرکی سەرەکییان کاری سیاسی نیە و کاری سیاسی ناکەن بۆیە ئەگەر گرفتێکیش بۆیان دروست بکرێت ئەوا دەکرێت لە ڕووی دامەزراوەیی، کۆمەڵایەتی یا دروونی دروست بێت. یا لە ڕووی ئابوورییەوە دەکرێت ئەو کاتە کێشە دروست ببێت کە دەرفەتی کار بۆ کەسێک کە سەر بە لایەنێکی سیاسی یا ئەو لایەنە سیاسییەی کە لەو ناوچەیە باڵا دەستە، ڕەنگە بە ئاسانی کاری دەست نەکەوێت.

دووەم: دەرخستنی ڕۆڵی گۆڕاوە دیمۆگرافییەکان لەسەر ئەنجامی توێژینەوەکە

1- ڕەگەز

بە مەبەستی دەرهێنانی ڕۆڵی گۆڕاوی دیمۆگرافی ڕەگەز لەسەر (گرفت و ئاڵنگارییەکان)ی بەردەم گەنجانی زانکۆ توێژەران سوودیان لە تاقیکردنەوەی (t) بۆ دوو نموونەی سەربەخۆ (Independent Samples t-test) وەرگرت کە تێدا ناوەندی ژمێرەی ڕەگەزی نێر و مێ پێکەوە بەراورد دەکرێت. وەکو لە خشتەی (٦) دەردەکەوێت: هەر یەکێك لە ڕەهەند یاخود گرفتەکانی (**دامەزراوەیی، کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری، دەروونی)** بەهای (P-Value>0.05) و بەهای (t) دەرهێنراویان بچوکترە لە بەهای (t) خشتەیی (1.965) بە نمرەی ئازادی (370)؛ بۆیە بەو ئەنجامە دەگەین" کە جیاوازییەکی بەلگەدار ئاماری لە نێوان ڕەگەزی نێر و مێدا نیە سەبارەت بە گرفت و ئاڵینگارییە (دامەزراوەیی، کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری، دەروونی) . بەواتای ئەوەی گۆڕاوی ڕەگەز گۆڕانکاری لە ئەنجامی توێژینەوەکە سەبارەت بە ئاستی گرفتە (دامەزراوەیی و کۆمەڵایەتی و دەروونی) نەکردووە. بە دەربڕینێکی تر خوێندکارانی زانکۆی هەر ڕەگەزێکیان هەبێت هەمان نمرەیان سەبارەت بەم ڕەهەندانەی ئاژەمان پێکردوون وەرگرتووە و جیاوازی نییە لە نێوانیاندا. بەڵام سەبارەت بە ڕەهەندی (**سیاسی**) بە سەرنجدان بەوەی بەهای (t) دەرهێنراو گەورەترە لە بەهای (t) خشتەیی و هەروەها (P-Value<0.05) بە نمرەی ئازادی (370). جیاوازیەکی بەلگەداری ئاماری لە نێوان ڕەگەزی نێر و مێدا هەیە، سەبارەت بە گرفتی سیاسی کە ڕووبەڕوویان دەبێت، ئەم جیاوازیەش دەگەڕێتەوە بۆ ڕەگەزی نێر، واتە ئەو خوێندکاری ڕەگەز (نێر) زیاتر ڕووبەڕووی گرفتی سیاسی بە بەراور بە خوێندکاری ڕەگەزی (مێ) دەبنەوە، ئەمەش بە سەرنجدان لەوەی ناوەندی ژمێری ڕەگەزی نێر زیاتر لە ڕەگەزی مێیە .

خشتەی (٦)

جیاوازیی نێوان ڕەگەزی "نێر و مێ" سەبارەت بە ئاستی گرفتە (دامەزراوەیی و کۆمەڵایەتی و دەروونی و سیاسی) نیشاندەدات

ڕەهەند	گۆڕاو	ژ. نموونە	ناوەندی ژمێرەیی	لادانی پێوەریی	جیاوازی ناوەندەکان	p-value	بەهای (ت) دەرهێنراو	خشتەیی	بەڵگەداری(0.005)
دامەزراوەیی	نێر	186	3.43	0.67	0.06	0.314	1.008	1.965	بەڵگەدار نییە
	مێ	186	3.36	3.63					
کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیر	نێر	186	3.1	0.86	0.15	0.060	1.885	1.965	بەڵگەدار نییە
	مێ	186	2.98	0.74					
دەروونی	نێر	186	2.93	1.11	0.12	0.268	1.109	1.965	بەڵگەدار نییە
	مێ	186	2.80	1.09					
سیاسی	نێر	186	2.77	0.93	0.28	0.002	3.106	1.965	بەڵگەدارە
	مێ	186	2.48	0.82					

N= 372 df= 370

دەتوانین ئەمەش بۆ ئەوە بگەڕێنینەوە کە بە هۆی ئەوەی کە زیاتر لە کۆمەڵگای کوردی سیاسەت سیمایەکی پیاوانەی بە خۆیەوە وەرگرتووە و زیاتر لە ڕەگەزی نێر بەشداری پرس و پرۆسە سیاسییەکان دەکەن، بێگومان لە میانی ئەو بەشداری کردنەش ڕووبەڕووی گرفتی زیاتر دەبنەوە.

2- لایەنیگری حیزبی (بوونی ئینتای حیزبی، بێلایەن)

بە مەبەستی دەرهێنانی ڕۆڵی گۆڕاوی لایەنگیری حیزبی لەسەر گرفت و ئاڵنگارییەکانی بەردەم گەنجانی زانکۆ توێژەران سوودیان لە تاقیکردنەوەی (t) بۆ دوو نموونەی سەربەخۆ (Independent Samples t-test) وەرگرت کە تێیدا ناوەندی ژمێرەی لایەنگیری حیزبی و بێلایەن پێکەوە بەراورد دەکرێت. وەکو لە خشتەی (٧) دەردەکەوێت: سەرجەم ڕەهەندەکان، یاخود گرفتەکانی **(دامەزراوەیی، کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری، دەروونی، سیاسی)** بەهای (P-Value>0.05) و بەهای (t) دەرهێنراویان بچوکترە لە بەهای (t) خشتەیی (1.965) بە نمرەی ئازادی (370)؛ بۆیە بەو ئەنجامە دەگەین" کە جیاوازییەکی بەڵگەدار ئاماری لە نێوان (لایەنگیری حیزبی و بێلایەندا) نییە، سەبارەت بە گرفت و ئاڵێنگارییە (دامەزراوەیی، کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری، دەروونی، سیاسی) . بەواتای ئەوەی ئەم گۆڕاوە گۆڕانکاری لە ئەنجامی توێژینەوەکە سەبارەت بە ئاستی گرفتە (دامەزراوەیی و کۆمەڵایەتی و دەروونی و سیاسی) نەکردووە. بە دەربڕینێکی تر ئەو خوێندکارانی لایەنگیری حیزبی بن ، یاخود بێلایەن هەمان نمرەیان سەبارەت بەم ڕەهەندانەی ئاژەمان پێکردوون وەرگرتووە و جیاوازی نییە لە نێوانیاندا.

بە پێی ئەو ئەنجامەی بەدەست هاتووە دەتوانین بڵێین کە لە لای خوێندکارانی زانکۆی کۆیە، سەرەڕای ئەوەی کە ئاڵنگارییەکانی بەردەوام بەشداری سیاسی گەنجان ڕێژەکەی بەرز نیە و مامناوەندە، بەڵام بەو ڕێژەیەش لایەنگری حیزبی بوون یا بێلایەنی نەبۆتە هۆی دروست بوونی ئاڵنگاری لەبەردەم بەشداری سیاسی.

خشتەی (٧)

جیاوازیی نێوان "لایەنگیری حیزبە و بێلایەن" سەبارەت بە ئاستی گرفتە (دامەزراوەیی و کۆمەڵایەتی و دەروونی و سیاسی) نیشاندەدات

ڕەهەند	گۆڕاو	ناوەندی ژمێرەیی	لادانی پێوەریی	جیاوازی ناوەندەکان	p-value	بەهای (ت) دەرهێنراو	خشتەیی	بەڵگەداری (0.005)
دامەزراوەیی	لایەنگیری حیزبی	3.40	0.68	0.02	0.964	0.046	1.965	بەڵگەدار نییە
	بێلایەن	3.39	0.64					
کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیر	لایەنگیری حیزبی	3.00	0.75	0.06	0.569	0.571	1.965	بەڵگەدار نییە
	بێلایەن	3.07	0.81					
دەروونی	لایەنگیری حیزبی	2.82	1.06	0.05	0.750	0.319	1.965	بەڵگەدار نییە
	بێلایەن	2.67	1.11					
سیاسی	لایەنگیری حیزبی	2.62	0.82	0.002	0.981	0.023	1.965	بەڵگەدار نییە
	بێلایەن	2.63	0.90					

N= 372 df= 370

2- ئاستی ئابووری

بە مەبەستی دەرهێنانی ڕۆڵی گۆڕاوی دیمۆگرافی ئاستی ئابووری لەسەر گرفتە (دامەزاروەیی و کۆمەڵایەتی و دەروونی و سیاسیی) توێژەران سوودیان لە تاقیکردنەوەی ئەنۆڤا (One-Way ANOVA) وەرگرت کە بۆ دەرهێنانی جیاوازیی نێوان سێ گرووپ و زیاتر بەکاردێت. وەك لە خشتەی (٨) دەرکەوتووە ، جیاوازیەکی بەڵگەداری ئاماری لەنێوان گروپەکاندا نییە، ئەمەش بە سەرنجدان بەوەی،

کە ئاستی بەڵگەداری لە ئاستی گومانی توێژینەوەکە (0.05) گەورەترە. واتە خوێندکاران هەر ئاستێکی ئابووریان هەبێت ئەوا سەبارەت بە ئاستی گرفتە دامەزراوەیی و کۆمەڵایەتی و دەروونی و سیاسی نییە، بەڵکو هەمان نمرەیان وەرگرتووە سەبارەت بەو گرفتانەی ئاماژەمان پێداون.

خشتەی (٨)

کاریگەری گۆڕاوی دیمۆگرافی ئاستی ئابووری لەسەر گرفتە(دامەزراوەیی، کۆمەلایەتی ، دەروونی، سیاسی) نیشان دەدات

ڕەهەند	گروپەکان ئاستی ئابووری	ژمارەی نموونە	ناوەندی ژمێرەیی	لادانی پێوەری	بەها (ف) F-test	ئاستی بەڵگەداری 0.05
دامەزراوەیی	باش	163	3.40	0.66	1.143	0.320 بەڵگەدار نییە
	مامناوەند	175	3.38	0.65		
	خراپ	34	3.57	0.59		
	کۆی گشتی	372	3.39	0.65		
کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری	باش	163	3.04	0.87	0.195	0.823 بەڵگەدار نییە
	مامناوەند	175	3.05	0.79		
	خراپ	34	3.15	0.85		
	کۆی گشتی	372	3.06	0.80		
دەروونی	باش	163	2.87	1.10	0.130	0.879 بەڵگەدار نییە
	مامناوەند	175	2.85	1.09		
	خراپ	34	2.96	1.18		
	کۆی گشتی	372	2.86	1.10		
سیاسی	باش	163	2.60	0.93	0.070	0.920 بەڵگەدار نییە
	مامناوەند	175	2.63	0.86		
	خراپ	34	2.58	1.06		
	کۆی گشتی	372	2.63	0.89		

٨. دەرئەنجامەکان

لە میانی ئەو ئەنجامانەی کە لە لایەنی مەیدانی توێژینەوەکە کۆکراوەتەوە و شیکردنەوەی ئاماری بۆ کراوە بە چەند دەرئەنجامێک دەگەین کە بریتین لەوەی:

١. بە گشتی ئاستی ئاڵنگارییەکانی بەشداری سیاسی خوێندکارانی زانکۆی کۆیە لە ئاستێکی ناوەندایە، بەڵام لە ڕەهەندی دامەزراوەیی بە بەراورد بە ڕەهەندەکانی دیکە کەمێک ئاستەکەی بەرزترە، ئەمەش دەتوانین بۆ ئەوەی بگەڕێنینەوە کە خوێندکاران ڕووبەڕووی پرسەکانی پەیوەست بە ڕێکارە کارگێڕییەکان، تەرخانکردنی سەرچاوە و پێداویستیەکان، پشتگیری ئەکادیمی و سیاسەتەکانی دامەزراوەیی. ئەمەش کاریگەری لە سەر ئاستی بەشداری سیاسی ئەوان بووبێت. واتە خوێندکارێک ئەگەر سەر بەو حیزبەی لەو زانکۆیە باڵا دەستە نەبێت یا ئینتمای سیاسی نەبێت ئەگەری هەیە توشی بەربەستی دامەزراوەیی ببێت و ئەمەش کاریگەری دادەنێت لە بەشداری کردنی لە بواری سیاسی.

٢. ڕەهەندی سیاسی کەمترین ئاستی هەیە، دەتوانی ئەمەش بۆ ئەوە بگەڕێنینەوە کە زانکۆ ناوەندێکی ئاکادیمیە و ئیشی سەرەکی خوێندکاران خوێندن و خۆ پێگەیاندنە و وەک دامەزراوەیەکی دیکە نیە کە کارەکان بە هۆی لایەنگری یا نەبووی لایەنگری ڕاپی نەکرێن.

٣. سەبارەت بە گۆڕاوی دیمۆگرافی ڕەگەز، ڕێژەی ئەو ئاڵنگارییە سیاسییەکان لای ڕەگەزی نێر زیاترە، ئەمەش دەتوانین بۆ ئەوەی بگەڕێنینەوە کە لە کۆمەڵگای کوردی ڕەگەزی نێر زیاتر پەیوەنست بە پرس و بابەتە سیاسییەکان، هەر بۆیە دەکرێت بەو هۆیەوە زیاتر تووشی گرفت ببنەوە، بە پێچەوانەی ڕەگەزی مێ. بەڵام سەبارەت بە ڕەهەندەکانی تر هیچ جیاوازیەك بوونی نییە لە نێوان ڕەگەزی نێر و مێ.

٤. لایەنگری حیزبی یا نەبوونی لایەنگری هیچ جیاوازییەکی دروست نەکردووە، ئەمەش دەکرێت بە خاڵێکی ئەرێنی دابنرێت کە لە زانکۆی کۆیە سەبارەت بە کاروباری خوێندکاران نەبوونی لایەنگری حیزبی نەبۆتە گرفت و خوێندکاران هەستیان بەو جیاوازی کردنە نەکردووە.

سەرچاوەکان

ئەلحەسەن، ئیحسان محمد(٢٠١٢). *ئینسایکلۆپیدیای کۆمەڵناسی*، وەرگێرانی: دانا مەلا حەسەن، سلێمانی: دەزگای سەردەم.

باخەوان، عادل، (٢٠١٥). *سۆسیۆلۆژیای بزوتنەوە کۆمەڵایەتییەکان*، تاران: چاپخانەی تاران.

تەڵعەت، ڕابەر،(٢٠٠٦) ، *گەنج و بەشداری سیاسی*، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە.

شیفەرس، برنهارد،(٢٠٠٨) *بنەماکانی کۆمەڵناسی لاوان*، وەرگێرانی یوسف فەقێی، سلێمانی: چاپخانەی شڤان.

رسول، عابد خالد،(٢٠١١). *بەشداریکردنی سیاسی*، سلێمانی: دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی.

صالح، هەردی زیاد(٢٠١٠). *کێشە کۆمەڵایەتییەکانی لاوان*، ماستەرنامە- بڵاونەکراوە. زانکۆی سەلاحەدین.

عەبدوڵا، کوێستان علی(٢٠٢٢). *بەجیهانی بوونی کلتور و کاریگەری لەسەر ناسنامەی گەنج*، تێزی دکتۆرا-بڵاونەکراوە.

عەزیز، سەرکەوت عبدالقادر(٢٠٢٢). *گەنج و گەشەپێدانی کلتوری، دەرفەت و ئاڵنگاریەکان*، ماستەرنامە-بڵاونەکراوە،زانکۆی سلێمانی.

مەجید، ڤیان(٢٠٠٧). *ژن، تاک، سیاسەت، لێکۆڵینەوە*، سلێمانی: چاپخانەی بینایی.

Original Article |**DOI:** https://doi.org/10.14500/kujhss.v8n2y2025.pp408-420

فەرەج، ئەنوەر محمد (2009). *دەروازەیەك بۆ پەیوەندیە نێودەوڵەتیەكان*، چاپی دووەم، سلێمانی: دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی.

میران، رەشاد، (٢٠١٠). *چەند بابەتێكی ئێتنۆ-كۆمەڵا یەتی*، دهۆك: چاپخانەی خانی.

خالد، غسان،(٢٠١٢). *البيروقراطية، قرأة سوسيولوجية في الديموقراطيات العربية*، بيروت.

شعبان، خالد رجب على،(٢٠١٣). *نحو تعزيز المشاركة السياسية للطالبات الجامعيات الفسلطينيات*، مجلة العلوم السياسية، عدد ٤٦، جامعه بغداد.

الطيب، مولود زايد (2007). *علم الاجتماع السياسي*، بنغازي- ليبيا: دار الكتب الوطنية.

عجال محمد لمين لعجال،(٢٠٠٧). *إشكالية المشاركة السياسية وثقافة السلم*، مجلة العلوم الإنسانية، العدد 12، الجزائر.

العجمي، حجاج،(٢٠١٦). *المشاركة السياسية لطلبة كلية التربية الأساسية بدولة الكويت*: دراسة ميدانية، مجلة كلية التربية - جامعة الأزهر. مج. ٣٥، ع. ١٦٨، ج. ١.

العجمي، محمد منيف محمد،(٢٠٢٣). معوقات *المشاركة السياسة للمرأة الكويتية من وجهة نظرها في ضوء بعض المتغيرات*، مجلة حوليات اداب عين شمس، المجلد51، العدد 7. جامعة عين شمس.

محسنى، على، ياسمى، محسن(١٣٩٦). *بررسى عوامل اجتماعى مرتبط بامشاركت سياسى جوانان*، فصلنامه مطالعات علوم اجتماعى، دوره ٣، شماره ٢.

ميسوم، إلياس، باعلي واسعيد باحمد،(٢٠٢٢). التأصيل النظري لمفهوم المشاركة السياسة، المجلة الجزائرية للسياسة و الامن، المجلد١، العدد١.

Badaru, K. A., & Adu, E. O. (2021). The Political Awareness and Participation of University Students in post-Apartheid South Africa. *Research in Social Sciences and Technology*, *6*(3), 1–24. https://doi.org/10.46303/ressat.2021.22

Dalton, R. J. (2016). *The Good Citizen: How a Younger Generation is Reshaping American Politics*. CQ Press. Availible at this link: https://books.google.iq/books?hl=en&lr=&id=enmHCgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Dalton,+R.+J.+(2016).+The+Good+Citizen:+How+a+Younger+Generation+is+Reshaping+American+Politics.+CQ+Press.&ots=n3vKEn2L3N&sig=5e-FdKHnojhNBvhzr4UfOfM3tmc&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Eisinger, Peter. K. (1973). The Conditions of Protest Behavior in American Cities, American Political Science Review, Volume 67, Issue 1, March 1973, pp. 11 – 28. https://doi.org/10.2307/1958525.

Ibrahim, M. Y., Abd Muis, M., Bakar, M. H., Zainal, M. A., Hashim, M. J., & Jusoh, M. H. (2023). Factors on political involvement among university student in Malaysia. *Multidisciplinary Science Journal*, *6*(5), 2024060. https://doi.org/10.31893/multiscience.2024060

Khdir, P. A., Mahmood, D. O., & Omer, R. K. (2025). Social Trust and Self-Confidence Among University Students: Field Research at Raperin University. *KOYA UNIVERSITY JOURNAL OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES*, *8*(1), 379–392. https://doi.org/10.14500/kujhss.v8n1y2025.pp379-392

Kriesi, H. and others (1995). New Social Movements in Western Europe: A Comparative Analysis. University of Minnesota Press, p. 167. file:///C:/Users/TechLine/Downloads/9781136996528_googlepreview.pdf

Mahmood, D. O., & Anwar, B. H. (2024). The Relationship Between Frustration and Forms of Violence Among Young People: From the Perspective Frustration Theories "Albert Cohen" And "John Dollard". *KOYA UNIVERSITY JOURNAL OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES*, *7*(2), 58–72. https://doi.org/10.14500/kujhss.v7n2y2024.pp58-72.

Nachmais. D (1974). Modes and types of political alienation, British journal of sociology vol 25.NO 4.

Parts, Mariana and Meunier, Axel (2021). Political efficacy and participation; An empirical analysis in European countries, OECD Working Papers on Public Governance (OECD), No 46, Availible in this link: https://dx.doi.org/10.1787/4548cad8-en

Sherry R. Arnstein (1969). “A Ladder of Citizen Participation”, Journal of the American Institute of Planners, vol. 35, no 4.

SHRIVASTAVA, RASHMI (1987). POLITICAL PARTICIPATION AMONG UNIVERSITY STUDENTS. *The Indian Journal of Political Science*, *48*(1), 84–95. http://www.jstor.org/stable/41855867

Tarrow, Sidney. (1998). Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics. Cambridge University Press, pp. 77- 85. Online publication date: June 2012. https://doi.org/10.1017/CBO9780511813245

Tilly, Charles. (1978). From Mobilization to Revolution. Addison-Wesley.